

Heidi Leona Norum

Omsorgens Grenseland

**En studie om miljøterapeutisk arbeid med ungdom som har
begått overgrep.**

**Masteroppgave i Sosialfag, barnevern
Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsfag**

Sammendrag

Hvordan opplever miljøterapeuter det å jobbe med ungdommer som har begått seksuelle grenseoverskridelser og seksuelle overgrep? Og på hvilken måte blir omsorgsutøvelsen til miljøterapeutene påvirket av deres forståelse av ungdommens problematikk? Dette var noen av spørsmålene jeg hadde som førte til problemstillingen i masteroppgaven min; *Hvilken betydning har miljøterapeutenes forståelse av grenseoverskridende seksualitet og overgrep på deres omsorgspraksiser i hverdagslivet på barnevernsinstitusjonene?*. Hensikten med studien er å skape ny kunnskap og forståelse for hvordan miljøterapeuter jobber med ungdom som har begått overgrep og grenseoverskridende seksuelle handlinger, samt undersøke hvordan de strukturelle forholdene rundt organisering av omsorg, miljøterapeutenes forståelse av ungdommens problematikk og rådende diskurser om institusjonsomsorg, seksualitet og overgrep påvirker den konkrete omsorgsutøvelsen for ungdommene.

Studien er bygget på et kvalitativt forskningsdesign. Materialet består av livsformsintervjuer med fem miljøterapeuter som jobber på barnevernsinstitusjoner hvor det er plassert ungdom som har begått seksuelle overgrep og/eller har vist en grenseoverskridende seksuell atferd. Ved å ta utgangspunkt i intervjuene og problemstilling har jeg konstruert analytiske temaer som er sentrale i miljøterapeutenes fortellinger om deres omsorgspraksiser for ungdommene. Temaene ble knyttet til ulike måter å forstå omsorgspraksiser på. Jeg har benyttet diskurs og subjektposisjoner som analytiske perspektiver, samt teorier og litteratur om seksualitet, omsorg, skapelsen av problemkonstruksjoner og stigmatisering.

I studien argumenterer jeg for at de strukturelle forholdene rundt institusjonsomsorgen og miljøterapeutenes forståelse av ungdommens problematikk, samt diskurser om seksualitet og seksuelle overgrep fører til flere dilemmaer. Miljøterapeutene jeg intervjuet jobber ved institusjoner som er bygget opp omkring en kjernefamiliemodell med rådende diskurser om omsorg som nærhet og kjærlighet, samtidig som institusjonene er behandlingseenheter som er preget av spesielle problemforståelser og metoder for å jobbe med endringsarbeid. Sammen med miljøterapeutenes forståelser av ungdommens problematikk, samt samfunnets krav om kontroll og sikring av ungdommer som oppfattes som en risiko, fører det til dilemmaer mellom konsekvensene de ulike omsorgspraksisene preget av normaliseringsstrategier, grenser og overvåking og kontroll fører til.

Abstract

How does milieu therapists experience working with youth who have committed sexual violations and abuse? And in what way does their understanding of the youth's problems influence their care-practices? These were some of the questions that led to the main problem for discussion in my masters thesis; *what impact does the milieutherapist 'understanding of transboundary sexuality and sexual abuse have on their care practices in everyday life in residential care?* The purpose of this study was to create new knowledge and understanding of how milieutherapists work with youth who have committed sexual abuse and transboundary sexual acts, as well as examine how the structural conditions surrounding the organization of care, milieutherapist 'understanding of the adolescents problems and prevailing discourses on institutional care, sexuality and sexual abuse affects the specific care practice for the youth.

The study is based on a qualitative research design. The material consists of life-form interviews from five milieutherapists who work in residential care institutions where youth who have committed sexual abuse and / or have shown a transboundary sexual behavior are placed. Through the interviews and the main problem of my thesis, I have constructed analytical themes that are central to the milieutherapist 'stories about their care practices. The topics are related to different ways of understanding care practices. I have used discourse and subject positions as analytical perspectives, and theories and literature on sexuality, care, problem structures and stigmatization.

In the study, I argue that the structural conditions surrounding institutional care and milieutherapist 'understanding of the youth problems, together with discourses on sexuality and sexual abuse causes multiple dilemmas. The institutions are built around a nuclear family model with prevailing discourses on care that closeness and love, while institutions are characterized by specific problem-understandings and methods to work with change. Along with the milieutherapist 'perceptions of the youth, as well as society's demand for control and protection from youth that is perceived as a risk, it leads to dilemmas between what impacts the various care practises with normalization strategies, limits and monitoring and control causes.

Forord

Gjennom masteroppgaven min har jeg vært på en spennende reise innenfor en tematikk jeg brenner for. Etter å ha ferdigstilt masteroppgaven min er det mange personer som fortjener takk for bidrag med oppgaven og støtte i hverdagen.

Først og fremst vil jeg takke veilederen min Cecilie Elisabeth Basberg Neumann for konstruktiv kritikk, gode diskusjoner og uvurderlig støtte og hjelp i hele prosessen. Du har vært en klippe gjennom hele skriveperioden, og gitt meg nyttige tilbakemeldinger, samt støtte og oppmuntring når veien var tung.

Jeg vil også takke kollegaer og leder ved arbeidsplassen i min Aleris Ungplan for nyttige diskusjoner, faglig påfyll og tilrettelegging gjennom hele studietiden.

Jeg vil takke mine medstudenter, og kollokviegruppen min, særlig Mona og Aisha, som har bidratt med gode diskusjoner, støtte og hyggelige stunder de siste to årene.

Jeg vil takke venner, familie og spesielt Emil for at dere har holdt ut mine lange lese og skriveøkter, og for støtten og oppmuntringer underveis.

Og sist men ikke minst vil jeg takke informantene som stilte til intervju. Uten dere hadde ikke denne oppgaven vært mulig.

Oslo, 15.5.2015

Heidi Leona Norum

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	i
Abstract	ii
Forord	iii
Kapittel 1: Introduksjon av tema og problemstilling	1
1.1 Ulike forstillinger om Seksualitet	2
1.2 Barn og ungdom som krenker andre	4
1.3 Barneverninstitusjon som kontekst for studien	7
1.3.1 Barneverninstitusjoner i Norge	8
1.3.2 Kontekst for denne studien	10
1.4 Begrepsavklaring, avgrensning og struktur	11
Kapittel 2: Analytiske perspektiver	13
2.1 Vitenskapsteoretisk perspektiv	13
2.1.1 Et sosialkonstruktivistisk perspektiv	13
2.1.2 Diskurs og makt	14
2.1.3 Subjektposisjoner	16
2.1.4 utfordringer ved sosialkonstruktivisme	17
Kapittel 3: Metodologiske tilnærminger	18
3.1 Kvalitativ metode	18
3.2 Forforståelse og posisjonering	18
3.3 Livsformsintervju som metode	19
3.4 Praktisk gjennomføring av studien	20
3.5 Analyse og tolkning	20
3.6 Forskningsetiske refleksjoner	21
Kapittel 4: Teoretisk ramme	23
4.1 Familiære og profesjonelle omsorgspraksiser	23
4.2 Barnevernsinstitusjonen – Et sted for omsorg?	24
4.3 Problemkonstruksjoner og Stigmatiseringsprosesser	29
Kapittel 5: Analysearbeidet	31
5.1. Familie som norm i institusjonsarbeidet	31
5.1.1 Måltider som arena for omsorg og kontroll	34
5.1.2 Omsorg som grenser	36
5.1.3 Tidsgrenser, stabilitet og forutsigbarhet	36
5.2 Beskrivelser av ungdommen	38
5.2.1 Mulige subjektposisjoner	38
5.2.2 Den farlige ungdommen	39
5.2.3 De vanlige men omsorgssviktede ungdommen	42
5.3 Utfordringer av den familiære normen	45
5.3.1 Et kontrollert liv	45
5.3.2 Kjønn og autoritetspraksiser	50
5.3.3 Kroppen som grense	52
5.3.4 Opprør og motstand	55
5.4 Miljøterapi og seksualitet	58
5.4.1 Miljøterapeutenes forståelse av grenseoverskridende seksualitet og overgrep	58
5.4.2 Samtaler om seksualitet	61
5.4.3 Den normale seksualiteten	64
Kapittel 6: Avsluttende diskusjon	67

Litteraturliste

Kapittel 1: Introduksjon av tema og problemstilling

Seksuelle overgrep blir ansett som et alvorlig samfunnsproblem. Det finnes ulike typer overgrepsrelasjoner, og ulike forståelser av bakgrunnen for overgrep. Noen overgrep begås av barn og ungdom. Barnevernets ansvarsområde er å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan være skadelige, får nødvendig hjelp og omsorg (barnevernloven – bvl § 1-1). Barnevernloven åpner også opp for at barn som viser alvorlig atferdsvansker kan plasseres på institusjon for behandling (bvl § 4-24). Når en ungdom har vist en skadelig grenseoverskridende seksuell atferd og begått overgrep, kan det være behov for å flytte den unge ut av hjemmet. Dette gjelder i de tilfellene hvor den unge har en utfordrende seksualisert atferd som krever overvåking og kontroll, hvor den krenkede befinner seg i samme hjem som den som har krenket, eller hvor forholdene i hjemme vurderes å være for dårlige til å ivareta den unge (Lorraine Green 2002, s. 151, Inges og Kleive 2011, s. 133). Noen av disse ungdommene er plassert på barnevernsinstitusjoner i Norge, og omsorgen og deler av behandlingen blir utøvd av miljøterapeuter og miljøarbeidere.

Plasseringen har flere formål, blant annet å sørge for god omsorg, behandling og vern for å forhindre at de unge begår nye krenkelser ovenfor andre (Inges og Kleive 2011, s. 105). Når barn og ungdom begår overgrep kan det vekke sterke følelser, og det kan føre til noen problemstillinger om hvordan en skal forholde seg til de unge. Overgrep er et sterkt tabubelagt tema som kan vekke følelser av avsky (Epps 1997, s. 80, Søftestad 2005, s. 26). De unge havner gjerne mellom to posisjoner, mellom rådende forestillinger om barn og ungdom som ofre for omsorgssvikt og skadelige forhold, og rådende forestillinger og tabu rundt seksuelle overgrep og den farlige overgriperen (Ericsson 2013, s. 17). I masteroppgaven min vil jeg undersøke hvilken betydning miljøterapeutenes problemforståelser har på organisering av omsorg for ungdom som har krenket andre seksuelt, og hvilke utfordringer miljøterapeuter opplever rundt hvordan de skal gi utviklende omsorg innenfor institusjonsrammene. Problemstillingen min for oppgaven er som følgende:

Hvilken betydning har miljøterapeutenes forståelse av grenseoverskridende seksualitet og overgrep på deres omsorgspraksiser i hverdagslivet på barnevernsinstitusjonene?

1.1 Ulike forestillinger om Seksualitet

Studien handler om hvordan seksualitet generelt og grenseoverskridende seksualitet spesielt blir forstått av miljøterapeuter, og hvilken betydning det har for omsorgspraksiser. For å skape en ramme rundt oppgaven, presenterer jeg kort hvordan forståelser av seksualitet har endret seg gjennom tidene, og hvilke forestillinger som er rådende i dag.

Ifølge Foucault (1999, s. 25-45) har forståelsen av seksualitet forandret seg. Fra å være et område som det ikke ble snakket om eller kontrollert i noen særlig grad, til at seksualiteten ble tvunget inn i taushet og skam og forbeholdt det monogame parforholdet og videre har blitt utsatt for ulike kontrollprosesser og vitenskapliggjøring i mange profesjoner frem mot vårt århundre.

Barn og ungdoms seksualitet har vært tema som er blitt undersøkt og forsøkt kontrollert siden 1800-tallet. Det har vært et område hvor utallige institusjoner og diskursive strategier er utprøvd. En av disse strategiene er en ”pedagogisering” av barn og ungdoms seksualiteten. Unge ble betraktet som mennesker med et seksuelt potensiale som både var farlig og i fare, og som måtte overvåkes av foreldre, voksne og utdanningsinstitusjoner (Foucault 1999, s. 40). Pedagoger og legers krig mot onani og overvåking og kontroll av barns seksualitet på 1900 tallet er et godt eksempel på hvordan institusjoner innførte sosial kontroll for å beskytte ungdom i fare og kontrollere farlig ungdom (Foucault 1999, s. 116).

Hvem som er blitt antatt å være i fare, eller være farlige har endret seg gjennom tidene. Kjersti Ericsson (1997) viser i boken sin ”Drift og Dyd” hvordan jenter ble ansett som farlige seksuelle gjerningskvinner, som en samfunnsfare, ved å prostituere seg og drive gatelangs. De ble ansett som en seksuell trussel. Et annet eksempel er fra Foldin verneskole, hvor gutter ble beskrevet som mulige ofre for homoseksuelle tilnærminger fra eldre menn, eller som aktive farer fordi de hadde vært ”usedelige” med unge jenter (Jon 2007, s. 98 og 157.)

Utover 1960 og 1970 tallet har det skjedd endringer i hvordan vi ser på seksualitet hos barn og unge. De ble sett på som seksuelle vesener, og onani ble i større grad sett på som naturlig og ønskelig seksuell aktivitet. Med feminismens inntog på 70 tallet har det blitt et større fokus på overgrep. Barn ble ansett som ofre, mens voksne menn ble i større grad portrettert som potensielle overgripere (Ericsson 2013, s. 17). I forhold til min studie er alle guttene miljøterapeutene jobber med mellom 14 og 17 år. De havner da i en mellomstilling slik jeg

ser det, mellom den uskyldige barndommen, men i en seksuell utvikling og mot en fremtid som potensielt farlige voksne menn.

Seksualitetsdiskursen¹ som er særegen i vår tid kaller Foucault *scientia sexualis*. I denne diskursen er det de ulike vitensregimene basert på medisin, psykiatri og pedagogikk som produserer kunnskap. Seksualiteten ikke blir møtte med taushet, den blir snakket om hele tiden, med et helt apparat for å produserer diskurser og i et nettverk av spesifikke måter å snakke om det på. Seksualiteten fremstilles som ”hemmeligheten”, som en egen drivkraft som har behov for kontroll og behandling fra pedagogikken, psykiatrien og medisinen. (Foucault 1999, s. 46-47).

Foucault beskriver vår tidsalder som en tid hvor mangfold er rådende. Forskjellige former for seksualitet kommer frem og forsterkes gjennom makt og vitensregimer (Foucault 1999, s. 59-61). Gjennom forsøk på å kontrollere seksualiteten produseres en mengde diskurser som for eksempel produksjon av pornografi, snakk om sex i det offentlige, behandlere av seksuelle avvik, ekteskap, noveller og bøker, tv-programmer, forskning osv. Og ikke minst seksuelle identiteter og seksuell praksis. Makten sirkulerer omkring i disse diskursene og skaper atferd, kropper og relasjoner, og ulike teknikker og praksiser som kontrollerer og former (Hall 2001, s. 76-78). Gjennom de ulike diskursene har man definert en norm for seksuell utvikling fra barndom til alderdom og kategorisert og beskrevet alle former for avvik (Foucault 1999, s. 37).

Seksualitet blir definert til å være noe naturlig, men blir samtidig utsatt for patologiske prosesser gjennom barndommen som krever normaliserende og terapeutiske inngrep i de tilfellene hvor utviklingen ikke går som den skal. Det som er særegent med denne seksualitetsdiskursen er en sterk individualisering og fokuset på bekjennelse.

Bekjennelsesprosessen fører til et makt og kontrollapparat som bestemmer hvilke praksiser som er normale, og hvilke som er unormale og må kontrolleres (Burr 2003, s. 70). Alle skal bekjenne sine tanker og handlinger til både det offentlige og private. Om en ikke bekjenner så blir en påtvunget å bekjenne. Gjennom bekjennelser, for eksempel til profesjonelle hjelpere, plasseres en innenfor det normale eller det syke, og bekjennelsene skaper grunnlag for

¹ Diskurs forstått som et system av utsagn som regulerer de måter det er mulig å snakke, tenke og handle på i et samfunn til en gitt tid. se kapittel 2.1.2

terapeutiske metoder for de som ansees å være syke. Bekjennelsen er blitt en form for terapi og kontroll, og ved å fortelle, så kan en helbredes (Foucault 1999, s. 68-80).

Seksualitet er ikke et privat fenomen, det er noe som endres over tid, og forstås ulikt innenfor forskjellige diskurser. De forestillingene som finnes setter rammen for muligheter og begrensninger for ungdommer. I vår tid virker det som en rekke samfunnsarenaer seksualiseres, sex er tilgjengelig overalt. Gjennom tv, film og musikk har innholdet fått et mer rått seksualisert preg, musikkvideoer har pornografisk innhold, det synges om horer og halliker, om voldtekt, pupper og kjønnsorganer. Sexbutikker finnes lett tilgjengelige, det offentlige satser på sikker sex-kampanjer rettet mot ungdom, det opprettes helsestasjoner for ungdom med veiledning om prevensjon og utdeling av kondomer. Det er med andre ord et stort fokus på seksualitet på flere arenaer, og det er en tilsynelatende høy toleranse for ulik seksuell praksis. Det kan virke som om seksualitet i vår tid er tabu-fritt, men det er et tydelig skille mellom hva som aksepteres og hva som ikke tolereres (Søftestad 2005, s. 23-24).

Tabu betyr et sosialt forbud mellom å synliggjøre og fortelle. Samfunnet opprettholder tabuet ved å forakte som en sanksjon. Forakt fører ofte til en følelse av skam og avsky. Overgrep og seksualitet i ikke samtykkende relasjoner er i mange samfunn ansett for å være noe av det verste en kan gjøre. Selv om det finnes kunnskap om overgrep og grenseoverskridende seksualitet, ønsker de fleste å unngå følelsen av forakt og skam som feltet bringer med seg, det gjelder både private og fagfolk (Søftestad 2005, s. 25).

1.2 Barn og ungdom som krenker andre

Hva slags kunnskap finnes det om overgrep og grenseoverskridende seksualitet blant barn og unge? Som et forarbeid og for å plassere oppgaven min i et fagfelt har jeg gjort litteratursøk på kunnskap om ungdom med grenseoverskridende seksualitet og om behandling og tiltak i Norge og Norden. Jeg har brukt søkemotorene Oria, Bibsys og Google scholar, samt søkt i ulike tidsskrift for sosialt arbeid, psykologi, kriminologi og sosiologi. Søkeordene jeg har brukt er ung* overgrep*, ung* seksuelle grenseoverskridelser, ung* kränker, juvenile sexual offend*, sammen ordene med institusjon, barnevern, residential care. Jeg presenterer noe av litteraturen og kunnskapsgrunnlaget som er relevant for å forstå grenseoverskridende

seksualitet blant ungdom slik det blir fremstilt i litteraturen. Denne kunnskapsoversikten er ikke utfyllende, men tar for seg hovedmomenter fra mitt litteratursøk.

Litteraturen om unge som begår overgrep øker internasjonalt. Særlig i USA har det blitt forsket på temaet siden 80 tallet, men også i England og andre land i Europa er det en økning i forskning på unge overgripere (Kongstad 2007, Strange 2008, Rich 2011). Overgrep blant barn og ungdom forekom før det ble gjort til et felt for forskning, men forståelsen av problematikken beskrives å enten være at det var en vanlig del av det å være ungdom og at de vokser det av seg, eller at de profesjonelle ikke hadde noen forståelse for hva det betydde og hvordan de skulle forholde seg til det (Rich 2011, Lorraine Green 2002). At barn og ungdom begår overgrep betyr ikke nødvendigvis at det er skjedd endringer i samfunnet som fører til det, men at vi erkjenner et fenomen som vi i tidligere tider ikke har tillat oss å erkjenne, og som vi dermed ikke hadde forståelse og kunnskap om (Inges og Kleive 2011, s. 13).

I Skandinavia er fokus på feltet relativt nytt, men det er gjort noe forskning (Kjellgren 2000, 2009, Strange 2008, Seto et al. 2010, Birkhaug et al. 2005) og det er kommet en norsk kunnskapsoversikt (Kruse 2011). Med et fokus på unge overgripere, produseres det en mengde viten om hvordan en kan forstå og behandle seksuelle grenseoverskridelser hos barn og unge.

Internasjonal litteratur om overgrep viser at en relativt stor andel overgrep mot barn begås av andre barn og unge. Forskning viser også at mange som begår seksuelle overgrep som voksne startet sin overgrepsatferd i ungdomsårene (Kruse 2011, Inges og Kleive 2011, Haga et al. 2007, Birkhaug et al. 2005). Ved å fokusere på de unge som har begått overgrep og har en grenseoverskridende seksuell atferd kan vi forebygge nye overgrep.

Overgrepene som beskrives i litteraturen er av ulik karakter. Noe av overgrepsatferden karakteriseres som naiv eksperimentering og som en engangsforeteelse hvor den unge ikke forstod at den var gått for langt. Andre er av grovere, og/eller gjentakende karakter som overgrep mot yngre barn og søsken. I de fleste tilfeller, oppimot 90 prosent, er overgriperen kjent med offeret (Strange 2008, s. 17, Inges og Kleive 2011, Birkhaug et al. 2005).

Det er mange ulike forståelser og forklaringer for hvorfor noen unge begår overgrep. De ulike forklaringsmodellene er blant annet at de unge selv har opplevd overgrep og vold, at de er vokst opp i kvinnefiendtlige og undertrykkende hjem, at de har hatt en vanskelig oppvekst og

sliter med tilknytningsproblematikk, at de sliter med å forstå sosialt samspill med andre på bakgrunn av tidlig sosialisering og oppvekst eller utviklingshemning, og sosiokulturelle faktorer som hvordan kjønn og seksualitet blir tematisert og snakket om i samfunnet (Rich 2011, Epps 1997, Lorraine Green 2002, Mossige 2001).

Ungdomstiden blir i flere studier beskrevet som en tid hvor seksualiteten blomstrer og hvor ungdom ønsker å være intime med andre. Tiden er preget av eksperimentering, og gjennom prøving og feiling kan det skje at en ungdom krenker en annen enten ved at den unge involverer seg i handlinger uten å være sikker på om den andre vil, den unge ikke klarer å se konsekvensene av handlingene, eller ved at den unge involverer seg i sex med en annen ungdom som han/hun trodde var med på det. Det beskrives også som en fase hvor ungdommen er usikker omkring egen seksualitet og at ungdom er sårbare for holdninger og forestillinger som innebærer aksept for seksuelt krenkende handlinger og overgrep. Seksualitetsdiskursene er mange, og ofte uforenelige, og det kan føre til at krenkende atferd forekommer og at unge havner i posisjoner hvor det er lettere å krenke andre seksuelt (Mossige 2001, s. 14-16, Epps 1997, s. 79, Lorraine Green 2002, Strange 2008).

Noen faktorer som går igjen i litteraturen er at ungdommene som krenker andre seksuelt mangler tilstrekkelig kompetanse til å inngå og skape gjensidige nære relasjoner til jevnaldrende, og er derfor ensomme og utenfor felleskapet, eller i avvikerfelleskap hvor andre grenseoverskridelser som kriminalitet og rus også er tilstede (Kruse 2011, s. 17.).

I litteraturen jeg har undersøkt beskrives ulike metoder som benyttes i behandling av unge som har begått seksuelle overgrep. De ulike metodene som er beskrevet tar utgangspunkt i psykologiske forståelsesmodeller, samt familierapeutiske intervensjoner (Rich 2011, Haga et al. 2007, Jorunn et al. 2007, Kruse 2011). Det finnes ingen systematisk oversikt over behandlingstilnærminger i Europa (Kruse 2011), men det finnes ulike overgrepsspesifikke behandlingsmetoder som er laget for å arbeide helhetlig med overgrepsatferd som benyttes internasjonalt (Rich 2011, s. 261-276).

Ingnes og Kleive (2011, s. 106) har kort beskrevet ulike behandlingsprogrammer som ofte benyttes, og har oppsummert sentrale mål for behandlingen. De beskriver at det primære målet alltid skal være å forhindre at den unge begår nye overgrep gjennom sikringstiltak mens den unge gjennomgår behandling. Mål for behandlingen inkluderer blant annet at den unge aksepterer ansvar for overgrepshandlingene, forstår konsekvenser av overgrep, utforsker egen

overgrepshistorie, utforsker familietemaer knyttet til overgrep, lærer empati med offeret, identifiserer og endrer mønstre for overgrepshandlinger, reduserer avvikende seksuell opphisselse og utvikler adekvate sosiale evner og et positivt selvbilde.

Søftestad (2005) hevder at det at det kan være vanskelig å jobbe med overgrepstematikk. Både fordi voksne ofte skjerner seg mot å se på grunn av en taushet som rår på feltet, og det sterke tabuet som gjør det vanskelig å få en felles forståelse og opparbeide kunnskap om tematikken. Kjellgren (2000) poengterer også at profesjonelle som ungdommen kommer i kontakt med også kan reagere med bagatellisering og minimering av krenkelsene som har foregått på grunn av vanskene mange har med å snakke om og ta inn over seg at ungdom kan forgripe seg seksuelt. Epps (1997) beskriver at når det først er definert at en ungdom har begått overgrep, settes det i gang følelser av avsky på grunn av det sterke tabuet mot overgrep og avvikende seksualitet som gjør det vanskelig for profesjonelle å forholde seg til og hjelpe og behandle ungdommen.

I Norge er behandlingstilbudet til unge som har begått overgrep lite utviklet, og det finnes ingen utrednings eller behandlingssenheter som spesialiserer seg på problematikken. De fleste unge blir behandlet i de lokale BUP- klinikkene. Det foregår derimot systematisk poliklinisk behandling ved Vestlundveien 27, knyttet til BUP ved Betanien Hospital i Bergen (Ingues og Kleive 2011), ved Institutt for klinisk sexologi og terapi (IKST) i Oslo (Kruse 2011) og ved behandlingstilbudet TVERS i Vest-Agder (Haga et al. 2007). Utredning og behandlingsmodell ved behandlingsstedene er høyst ulik, både med hensyn til metode og gjennomføring. I NOU 2008:4 poengteres det at det er et behov for mer forskning og fagutvikling innenfor dette området (Sletner, Voldtekstutvalget, and Norge Justis- og 2008, k. 4.3.3).

I Norge finnes det barn og ungdommer med denne problematikken som er plassert i barneverninstitusjoner. Det finnes ingen forskning fra Norge om hvordan miljøterapeuter konkret jobber med denne problematikken innenfor disse rammene, og hvordan hverdagen arter seg på slike institusjoner.

1.3 Barneverninstitusjon som kontekst for studien

For å kunne nærme meg problemstillingen min på en helhetlig måte er det nødvendig å forene flere kunnskapsområder; Kunnskap om seksualitet og overgrep, om institusjonsomsorg og

rammebetingelser for miljøterapeutenes arbeid. For å skape en forståelse av den konteksten empirien er hentet ifra, vil jeg først kort presentere barnevernsinstitusjoners historie, så de mer spesifikke rammene som gjelder for forskningsarenaen, informantene og miljøterapeutenes beskrivelser av ungdommen.

1.3.1 Barneverninstitusjoner i Norge

Barnevernsinstitusjoner har en lang historie i Norge. Før det forrige århundre var institusjonene preget av å være store, upersonlige oppbevaringsplasser for ”vanskjøtte barn”, adskilt fra resten av samfunnet. Institusjonene hadde beskyttelsesoppgaver ovenfor ungdommen, men hovedintensjonen med institusjonene var å beskytte samfunnet mot ødeleggelsene barna kunne bidra til, og syntes av de demoraliserte barna. (Tjelflaat 2003, s. 185).

Det moderne barnevernet fikk sitt gjennombrudd med ny lov i 1900, Lov om behandling av forsømte barn, eller vergerådsloven. En av reformens sentrale virkemidler var å være en statsorganisasjon av tvangsoppdragelse. Barnehjem, skolehjem og tvangsskoler hørte alle inn under denne loven. Til grunn for reformen lå opplysningstidens nye barneforståelse hvor barn ble sett på som fornuftsvesener, og formbare i forholdt til oppdragelse og opplæring, samt en forståelse av barndommen som en tidsavgrenset livsfase med egenverdi (NOU 2004:23, s. 18-25.).

De første institusjonene i Norge var preget av ulike modeller for oppdragelse av barn og unge. Fra å være tukthus for eldre barn og redningsanstalter for de yngre, gikk det etter hvert mer over til at institusjonene skulle være så likt et ”hjem” som mulig, hvor legitimiteten til institusjonenes inngripen bunnet i å råde ”i foreldrenes sted” i de tilfeller hvor barnet og ungdommen ikke kunne bo hjemme, eller ikke hadde et hjem. Institusjonene skulle være en erstatning for et vanlig hjem, og ivareta hele barnet. Fosterhjem ble gjerne brukt for barn som var ”forkomne”, mens institusjonene var ment for eldre barn som kunne ha skadelig påvirkning på andre barn (NOU 2004:23, s. 21-23).

I etterkrigstiden var det et skifte i norsk politikk, og barneomsorg ble nedfelt som et sentral velferdspolitisk tema. En barnevernkomite ble nedsatt i 1947 som skulle gjennomgå barnevernfeltet. Det ble utarbeidet en ny lov i 1953 på bakgrunn av dette arbeidet. Den nye loven tok hensyn til massiv kritikk av tidligere vergerådslov, samt kritikk mot

institusjonssystemet som både hadde dårlige resultater i forhold til hvordan de unge klarte seg videre i livet, samt at det var rapportert inn alvorlige forhold og overgrep på institusjonene. ”Barnets beste” ble innfelt i loven og skulle være et gjeldende prinsipp for barnevernet (NOU 2004:23, s. 29-24.). I den nye loven ble det understreket at barn ført og fremst skulle hjelpes i hjemmet, før en gikk til steget å overdra omsorgen og plassere dem hos andre (Ericsson 1996, s. 15-16).

Med ny lov ble institusjonene delt opp i barnehjem for barn, verneskoler for ungdommer med alvorlig kriminell bakgrunn som var til fare for seg selv og andre, og spesialskoler for barn og unge som hadde utviklet tilpasningsvansker på grunn av oppvekstmiljøet. (NOU 2004:23, s. 35-45).

Utover 1960 tallet ble det igjen rettet kritikk mot institusjonene. Det ble fokusert på institusjonenes indre liv, at det var de menneskelige behovene og menneskerettigheter som skulle være bærende elementer. Institusjonene skulle ikke være oppbevaringsplasser for ungdom, men et omsorgsarrangement som ivaretok de aller svakeste. Ungdommers status endret seg til at de skulle bli forstått som individer med egne rettigheter. Oppbevaring ble byttet ut med omsorg og behandling, noe som førte til en profesjonalisering av institusjonsomsorgen. Det vokste frem et terapeutisk prosjekt, hvor miljøterapien fremsto som faglig og ideologisk basis for institusjoners handlingsstrategier (Tjelflaat 2003, s. 186.).

Det finnes lite litteratur som ser på hvordan barnevernsinstitusjoner håndterte ungdom som er plassert på bakgrunn av grenseoverskridende seksuell atferd. Det har derimot vært utført granskningsrapporter fra barnehjem og skolehjem mellom 1950-1980 hvor fortellinger om seksualitet og overgrep mellom de unge og de ansatte og unge som bodde der er fremtredende. Granskningsrapportene har blitt produsert på bakgrunn av et internasjonalt fokus på hvordan sårbare unge har blitt behandlet i vår samtid. Granskningsrapportene skildrer mange grusomme overgrep, som har fått mye oppmerksomhet. De tar utgangspunkt i retrospektive fortellinger, hvor tidligere barnehjemsbarn forteller om opplevelser i barndommen. Kjersti Ericsson (2013, s. 45-63) har skrevet en artikkel på bakgrunn av granskningsrapportene, hvor hun tar utgangspunkt i historier om seksualitet og overgrep på institusjonene. At barn og ungdom var seksuelle var en rådende forståelse på 50-60 tallet og fremover, og seksualitet mellom unge ble ofte ansett som naturlig testing og utprøving. Bekymringsfull seksualitet ble beskrevet flere steder i granskningsrapportene, og de ble i

større eller mindre grad reagert på. Ericsson skriver at det er tydelig at seksuelle overgrep mellom unge på barnevernsinstitusjoner oppgjennom tidene ikke er et marginalt fenomen, men at det er håndtert ulikt, og i flere tilfeller blitt oversett av de ansatte. En grunn til at de voksne ikke engasjerte seg i seksualitet mellom de unge kan være at de voksne ikke hadde overskudd til å se eller at de hadde en forståelse av at seksualitet mellom unge var naturlig og ufarlig. Det beskrives at ofrene muligens havnet i et diskursivt tomrom hvor barn ikke ble ansett som seksuelt farlige eller seksuelt i fare.

Torill Tjelflaat (2003, s. 187) beskriver at institusjonene trekker på sin negative historie, og at de fortsatt lider under myten om at det å bo på institusjon er skadelig for ungdom på bakgrunn av historier om krenkelser og overgrep, og lite tilpassede institusjonstilbud. I tillegg har institusjonene blitt sett på som dyre og lite fleksible. Andre årsaker til en negativitet mot institusjonsomsorg kan være et sterkt fokus på et familieperspektiv, hvor familien blir ansett for å være de beste oppvekstarenaene for barn og ungdom (Garsjø 2008, s. 180). En konsekvens av dette (og et paradoks) er at det er de vanskeligste ungdommene som plasseres i institusjoner, ungdommer som ingen andre klarer å håndtere (Larsen 2004, s. 30).

1.3.2 Kontekst for denne studien

Min studie tar utgangspunkt i intervjuer med fem miljøterapeuter som arbeider ved tre ulike barneverninstitusjoner i Norge. Institusjonene jeg besøkte var små enheter med medlever turnus. Det innebærer at det er få ungdommer på hver institusjon, enten en eller to ungdommer, og hvor to miljøterapeuter bor sammen med ungdommen i flere dager av gangen. Alle institusjonene bygger faglig på en miljøterapeutisk forankring. Miljøterapeutene jeg intervjuet har alle jobbet på institusjonene i minst ett år, flere av dem hele i opptil 7 år, og dermed også så lenge ungdommene det blir snakket om har bodd der.

Miljøterapeutene jeg intervjuet har minimum treårig sosialfaglig utdanning (barnevernspedagog, sosionom eller vernepleier), med videreutdanninger innenfor psykiatri og rus. Ungdommene som det blir snakket om gjennom intervjuene beskrives som svært forskjellige. Felles for de er at de alle har begått seksuelle grenseoverskridelser og/eller overgrep mot andre barn og ungdom. Situasjonene hvor det er begått overgrep spenner fra et enkelt seksuelt overgrep mot jevnaldrende, noen preget av vold, andre forstått som en misforståelse, til gjentatte seksuelle overgrep mot små barn og dyr. Alle ungdommene har begått seksuelle overgrep før fylte 15 år, og var derfor under den kriminelle lavalder.

Det snakkes om til sammen sju ungdommer i intervjumaterialet, hvor fire av de bor på institusjonene ved intervjutidspunkt, og tre av de har bodd på institusjon inntil nylig og flyttet ut fordi de har nådd myndighetsalder. Alle ungdommene som har flyttet ut er i etterverntiltak. En ungdom er 14 år, mens de andre er 16 eller 17 år. Alle ungdommene har bodd på institusjon i over ett år, to har bodd på institusjon i fire år. To av ungdommene blir beskrevet som ungdommer med lettere psykisk utviklingshemning og to av ungdommene blir beskrevet som godt kognitivt fungerende. Alle ungdommene er plassert på grunn av store mangler i omsorgssituasjonen, hvor hjemmet ble beskrevet som preget av høyt konfliktnivå, vold, rus, psykiske lidelser og fysiske, psykiske og seksuelle overgrep. Ingen av foreldrene er straffedømte for seksuelle overgrep. Den grenseoverskridende seksuelle atferden til ungdommen har vist seg i tidligere fosterhjem/institusjon eller hjemme i forkant av plassering på de aktuelle institusjonene. Alle ungdommene har en historie hvor de har vært plassert flere ganger på andre institusjoner, fosterhjem og beredskapshjem.

1.4 Begrepsavklaring, avgrensning og struktur

Jeg har altså valgt å fokusere på hvilken betydning miljøterapeutenes problemforståelser har på organisering av omsorg for ungdom som har vist en grenseoverskridende seksuell atferd og begått overgrep og som bor på barnevernsinstitusjoner. I materialet mitt er alle de unge som er plassert på institusjonene over 14 år, de er i ungdomsalderen. I studien bruker jeg derfor bare betegnelsen ungdom.

I litteraturen om barn og unge som begår overgrep, brukes ofte betegnelsen unge overgripere (Birkhaug et al. 2005), unge kränkere (Strange 2008), unge forövære (Kjellgren 2000) og juvenile sexual offenders (Rich 2011). Disse begrepene syntes jeg er vanskelige å forholde meg til, da de gir inntrykk av noe deterministisk, at den unges identitet er varig og uforanderlig. I min studie har jeg valgt å bruke betegnelsen ”unge som har begått overgrep”, ”unge som har krenket andre seksuelt” og unge som viser en seksuelt grenseoverskridende atferd. Jeg anser disse betegnelse som mer dynamiske, hvor hovedvekten er på den unges atferd eller utøvde handling og hvor det er rom for å forstå ungdommen som skapt og skapende i samspill med andre.

Med omsorgspraksis mener jeg alle praksiser som er med på å forme hverdagen for ungdommen, fra å tilrettelegge for rutiner, sørge for at ungdommen spiser og sover og har det materielle på plass, at ungdommen får veiledning og oppfølging for å fremme en utvikling i tråd med samfunnets krav, samtidig som det omfavner nærhet, varme og det å ønske den andre vel (Nygren 1997, s. 69-76). I omsorgsbegrepet ligger det implisitt et ønske om å ville den andre vel, og forsøke å tilrettelegge for at ungdommen skal få et best mulig liv.

Jeg tar utgangspunkt i omsorgspraksisene som jeg anser å være særegne for institusjonene, som omsorgspraksiser som tar utgangspunkt i en organisering av institusjonen som en familie, og møte mellom det familiære og det institusjonelle som er preget av sterke grenser, kontroll og overvåking (Garsjø 2008). Jeg har videre valgt å fokusere på omsorgspraksiser som handler om hvordan miljøterapeutene forholder seg til seksualitet, samtaler om seksualitet og nærhet som er særlig påvirket av miljøterapeutenes forståelse av ungdommens grenseoverskridende seksualitet, samt hvordan ungdommene blir beskrevet i materialet.

Kapittel 2: Analytiske perspektiver

For å kunne gjøre en analyse av empirien og besvare problemstillingen, er det nødvendig med analytiske perspektiv og teoretisk ramme. Ambisjonene i denne studien er å utforske betydningen av miljøterapeutenes forståelse av de unges grenseoverskridende seksualitet på omsorgs og samspillpraksiser i hverdagslivet. Det er forståelser omkring fenomenet som sosialt og historisk konstruert og praksis som leder ut ifra disse konstruksjonene jeg ønsker å undersøke. Utfra denne ambisjonen har jeg valgt å bevege meg innenfor vitenskapsteoretiske perspektiver, teorier og forskning som kan hjelpe meg å belyse det empiriske materialet på best mulig måte.

2.1 Vitenskapsteoretisk perspektiv

I forskning er den vitenskapsteoretiske retningen en velger viktig, fordi det avgjør hvilke type spørsmål som kan belyses, hvordan, og hvilken metode en kan benytte (Rosenberg 2012, 3). Gjennom intervjuene og analysen har jeg hele fokusert på konkrete erfaringer og beskrivelser av hvordan hverdagslivet arter seg. Jeg har hatt fokus på miljøterapeutenes beskrivelser av omsorg, relasjon, hendelser og forståelser av situasjonen samt deres forståelse av ungdommen og arbeid med dem. I tillegg til konkrete beskrivelser har det gjennom intervjuene kommet opp temaer om grenseoverskridende seksuell atferd generelt, forståelser av seksualitet og beskrivelser av hvordan miljøterapeutene forstår deres arbeid i forhold til institusjonens mål.

2.1.1 Et sosialkonstruktivistisk perspektiv

Forskning på sosiale problemer har vært dominert av objektivisme, som tar utgangspunkt i at det finnes sosiale misforhold som utgjør sosiale problemer eller skaper dem i individet. Et annet begrep som omfavner denne forståelsen er essensialisme, og forskning innenfor denne tradisjonen er preget av å beskrive hva de sosiale problemene er, hva det forårsakes av og karakteristika ved de sosiale avvikerne (Egelund 1997, s. 116.)

En annen måte å undersøke sosiale problemer er å ta utgangspunkt i et sosialkonstruktivistisk perspektiv. Winther Jørgensen and Phillips (1999, s. 13-14.) beskriver sosialkonstruktivisme som en fellesbetegnelse for en rekke nyere teorier om kultur og samfunn som deler fire grunnpremisser. Det første premisset er at teoriene skal være kritiske ovenfor selvfølgelig

kunnskap. Virkeligheten er kun tilgjengelige for oss gjennom våre kategoriseringer, og kunnskap om verden er et produkt av våre måter å kategorisere verden på. Det andre prinsippet er en erkjennelse av at vi er historiske og kulturelt spesifikke vesener, og hvordan vi forstår verden er kulturelt og historisk spesifikke. Vår kunnskap om verden og oss selv kunne med andre ord vært annerledes, og vil kunne forandre seg over tid. Mennesket har derfor ikke en indre essens, men blir påvirket i interaksjon med andre og ytre forhold som strukturer. Det tredje prinsippet er at det er en sammenheng mellom vår måte å forstå verden på og sosiale prosesser. Kunnskap skapes i sosial interaksjon hvor det skapes felles sannheter og det kjempes om hva som er sant og falskt. Det fjerde prinsippet er at det er sammenheng mellom kunnskap og sosial handling. Forskjellige måter å forstå verden på fører til forskjellige måter å handle på og på den måten får konstruksjoner av sannhet og kunnskap konkrete sosiale konsekvenser.

Innenfor et sosialkonstruktivistisk perspektiv ansees derfor sosiale fenomener som og hvor subjektet, verden og kunnskap skapes gjennom sosiale interaksjoner. Gjennom konstruksjonene dannes vår selvforståelse og vår virkelighetsforståelse. Kunnskap blir på denne måten et produkt av forståelser som er utprøvd i en spesifikk kontekst, som også er underlagt samfunnsmessige og sosiale strukturer (Thomassen 2006, s. 180). En vil derfor stille seg kritisk til essensialistiske forestillinger. Ungdomstid, foreldreskap, normalitet, avvik, kjønn og klasse osv. Sees på som samfunnsskapte og relasjonelle fenomener i en gitt kontekst som påvirkes av og påvirker praksiser, interaksjoner og kunnskap som til en hver tid er rådende (Hennum 2002, s. 72-83).

2.1.2 Diskurs og makt

For å kunne undersøke de kontekstuelle forholdene som konstruksjonene produserer innenfor og for å kunne analysere den makten som gjennomsyrrer menneskelig samhandling kan det være nyttig i mitt studie å inspireres av en diskursiv tankegang. Diskursbegrepet er i samfunnsvitenskapene knyttet gjerne til den franske Michel Foucault. Slik jeg leser Foucault så forstår jeg diskurs som et system av utsagn som regulerer alle de måtene det mulig å snakke, handle og tenke på i et samfunn til en gitt tid. På den måten kan man se kunnskap, språk, praksis og mening i sammenheng med historisk og kulturell kontekst (Foucault 1999, s. 9-14).

I følge Foucault kan vi bare ha kunnskap om fenomener om de har mening, Det er diskursen, ikke tingen i seg selv som produserer kunnskap. Han forneker ikke at det finnes ekte og materiell eksistens utenfor diskursen, men at ingenting har mening utenfor diskursene. All sosial praksis har mening, og mening former hva vi gjør som betyr at sosial praksis er diskursivt. Foucault var opptatt av å vise hvordan diskursene forandret seg over tid. Hva som ansees som sant og falskt, og forståelsen av fenomener finnes bare innenfor en spesiell historisk kontekst, eller episteme som han kalte det. Foucault mente at det samme fenomenet ikke fantes på samme måte gjennom ulike epistemer, han mente at i hver historiske periode skaper diskursene forskjellige former for kunnskap og objekter, subjekter og praksiser, og at det ikke nødvendigvis var sammenheng mellom dem (Hall 2001, s. 72). Atferdsproblem for eksempel finnes ikke som et objektivt fenomen, men det er en betegnelse som forsøker å beskrive og forklare et fenomen, en måte en ungdom handler på for eksempel. Det får betydning hva vi ser, hva vi ikke ser og hvordan vi forstår og handler. I min studie kan det være nyttig med en diskursiv forståelse da den inkluderer de foranderlige og til tider motstridende mønstrene i samhandling, og for å undersøke maktaspektet i samhandling.

Foucault har fokusert på forholdet mellom viten og makt, og hvordan makt opererer innenfor institusjonelle apparater og gjennom teknologier. Vitensbegrepet er mer enn vitenskapelig kunnskap hos Foucault, det inkluderer også en ikke-diskursiv side som bygningsmasse, arkitektur, eller innredning i en barnevernsinstitusjoner for eksempel. Gjennom de institusjonelle apparater som for eksempel institusjoner, arkitektur, lover, administrasjon, vitenskap, filosofisk posisjon og moral osv. hvor mennesker kategoriseres, innordnes, behandles og disiplineres, griper viten og makt inn i hverandre i konstruksjonsprosesser (Hall 2001, s. 76-78).

Foucault mener at makt finnes overalt, og gjennomtrenger alle former av sosialt liv. Makt er ikke bare negativ i form av undertrykkelse og tvang, det produserer fenomener, kunnskap, og diskurser og kan sees på som et produktivt nettverk. Foucault plasserer kroppen i sentrum for kamper mellom kunnskap og makt. Han mener ikke den naturlige kroppen som alle har, men en historisk kropp som er produsert innenfor diskurs, og som blir utsatt for kontroll. Kroppen blir registrert, testet, og produsert kunnskap om og blir plassert i reguleringsystemer hvor ulike kontrollteknikker blir brukt på kroppen (Hall 2001, s. 76-78). Denne disiplinerende makten med sine registreringer og tester individualiserer og skaper individualitet (Egelund 1997, s. 122). En moderne form for å disiplinere den uregjerlige kroppen er individualisert og

privat, utenfor syne for vanlige folk og med konstant overvåking (Hall 2001, s. 76-78). Denne beskrivelsen kan minne om de barnevernsinstitusjonene jeg har undersøkt i mitt materiale.

Makten i Foucaults forstand praktiseres på flere nivåer. Makt utøves både gjennom stat, lovverk og dominerende klasser, men også på grasrotnivå. Han opererer med et tredelt maktbegrep som er: Makt utøvd som spill mellom likestilte viljer – strategi, som disiplinering – dominans eller som regjering – indirekte styring (Neumann 2014, s. 330).

Skapelsesprosessen foregår hele tiden, og hver dag skapes nye definisjoner av mennesker, nyanser oppdages, kunnskap utvikles og nye maktpraksiser anvendes. De produseres i et samspill med interesser i samfunnet, og forsterkes, omformes eller forkastes i samspillet. Gjennom å ha et mikroperspektiv og undersøke enkelte praktikers kategorisering, teknikker, utforming av hverdagen, kan en undersøke hvordan viten og makt griper inn i hverandre på individnivå (Egelund 1997, s. 123).

2.1.3 Subjektposisjoner

I studien min, og i barnevernfeltet, kan det være nyttig å ha fokus på hvordan miljøterapeutene ser på ungdommene, hva de forventer av dem og hvordan de tenker om ungdommene når de ikke oppfyller forventningene, for å undersøke hvilke subjekter, eller subjektposisjoner miljøterapeutene er med på å konstruere eller stiller til rådighet for ungdommen (Egelund 1997, s. 122). Jeg tar utgangspunkt i Davies og Harré (2001) sin forståelse av subjektposisjonering i studien min. De beskriver at diskurser inneholder mulige måter å være et subjekt på, de skaper subjektposisjoner. Noen subjektposisjoner er mer overordnede gjennom lovverk og institusjoner som sønn, elev osv. andre er mer spesifikke. Diskursene skaper kategorier og tilhørende forståelsesmåter som er tilgjengelige for å innta av personer, de kan konkurrere med hverandre og skape inkompatible bilder av verden, og subjekter kan inngå i ulike diskurser i forskjellig samspill. (Davies og Harré 2001, s. 261-263).

Et individ skapes gjennom sosial interaksjon gjennom de varierende diskursene og diskursive praksisene de deltar i. Subjektene posisjonerer seg selv og andre gjennom bruk av diskursive praksiser, og de diskursive praksisene skaper sosiale og psykologiske realiteter. Hvem en kan være er avhengig av posisjonene som er tilgjengelige i egne og andres diskursive praksiser, i samhandling i eget og andres liv. Når en person tar opp en posisjon som sin egen,

representerer det et ståsted hvor personen ser verden, seg selv og andre fra, og inneholder et repertoar av historier, språk, væremåter og moralske vurderinger (Davies og Harré 2001, s. 268-269)

Subjektenes muligheter og skapere av bevegelse vektlegges hos Davies og Harré. Hvert mulige selv kan være motsetningsfulle innad, eller motsetningsfulle utad med andre mulige selv. Gjennom livet opplever subjektet ulike hendelser og ulike posisjoneringer og mellom disse mulige subjektposisjonene finnes mulighet for agens. Det individuelle subjektet blir konstruert gjennom strukturer, språk og praksis, men kan også snakke og handle innenfor mulige diskurser, diskursive praksiser og subjektposisjoner og dermed skape andre måter å være på. Diskursene forstås på den måten både som konstituerende for og konstituert av praksis (Davies og Harré 2001, s. 270).

Diskursbegrepet og subjektposisjon begrepet kan bidra til en dynamisk måte å analysere omsorgspraksisene for ungdommene i materialet. Miljøterapeutene posisjonere seg på ulike måter ovenfor ungdommen, og tilbyr ungdommen ulike posisjoner. Gjennom å analysere frem ulike subjektposisjoner ungdommene blir tilbudt, hvilke posisjonene miljøterapeutene inntar og hvilke praksiser og teknikker som blir rettet mot dem kan jeg analysere omsorgspraksiser som muliggjør eller begrenser.

2.1.4 utfordringer ved sosialkonstruktivisme

Noe av kritikken mot et sosialkonstruktivistisk perspektiv er at siden alt er sosiale konstruksjoner, så er alt relativt (Aakvaag 2008, s. 330). Denne kritikken mener jeg er uberettiget, da selv om mening og forståelse er sosiale konstruksjoner, så betyr det ikke at de bare er mentale bilder som kan konstrueres om uten videre. Ekteparet Thomas beskriver det godt i det kjente "Thomas teoremet" som sier at "Hvis mennesker definerer situasjoner som virkelige, så blir de virkelige i sine konsekvenser" (Levin and Trost 2005, s. 42.).

Konstruksjoner og diskurser er trett foranderlige og de er reelle i sin konsekvens.

Ungdommer som blir utsatt for det vi i vår samtid oppfatter som seksuelle overgrep tar skade av det, og ungdommen som begår overgrep er en reel risiko for andre mennesker. Samfunnet har et behov for at ungdommene samhandler på måter som ikke skader andre, og ungdommen har behov for å få en omsorg som sørger for å ivareta de på en måte som gjør at de føler seg sett og hørt.

Kapittel 3: Metodologiske tilnærminger

Ordet metode betyr opprinnelig ”veien til målet” (Kvale og Brinkmann 2009, s. 121). De metodiske tilnærmingene sier noe om hvordan jeg har gått frem for å fremskaffe empirien til studien min, hvordan jeg har analysert empirien samt refleksjonene jeg har gjort underveis i prosessen.

3.1 Kvalitativ metode

Jeg har valgt å ta utgangspunkt i en kvalitativ retning i min studie. Kvale og Brinkmann (2009, s. 43) beskriver det kvalitative intervjuet som et tilrettelagt intervju hvor forskeren forsøker å få den intervjuede til å fortelle hvordan hun eller han forstår fenomener, hendelser og relasjoner. Det er en meningsskapende, intersubjektiv prosess, hvor det konstrueres kunnskap mellom intervjueren og den intervjuede.

Da masteroppgaven min handler om miljøterapeutenes forståelse av grenseoverskridende seksualitet i møte med ungdommene, ønsker jeg å undersøke deres forståelse av ungdommen, relasjonen til ungdommen og deres forståelse av hendelser og fenomener. Jeg ser ungdommene og miljøterapeutenes praksisene i lys av miljøterapeutenes forståelser, samtidig som jeg er påvirket av min egen forforståelse.

3.2 Forforståelse og posisjonering

Innenfor kvalitativ forskning ansees både forskeren og den intervjuede som subjekter som begge to bidrar inn i samtalen ut ifra sin posisjon (Kvale og Brinkmann 2009, s. 67). Forskningen kan dermed ikke sees på som nøytral, da hvem jeg er og min erfaring både begrenser hva jeg ser, og hva det er mulig å se ut ifra min posisjon, samt påvirker interaksjonen og intervjuet gjennom hvordan jeg stiller spørsmål, hvilket språk jeg bruker og hvordan jeg blir posisjonert av informanten.

Jeg gikk inn i forskningsprosessen med både teoretisk og praktisk erfaring fra det feltet jeg undersøkte. Jeg er utdannet barnevernspedagog, og jobber som miljøterapeut på en barneverninstitusjon hvor det er plassert ungdom som utøver grenseoverskridende seksuelle handlinger. Ungdommer jeg tidligere har jobbet med har både vært verbalt seksuelt utagerende, og har begått overgrep på jevnaldrende, barn og dyr. På bakgrunn av min egen erfaring, er dette et felt som engasjerer meg, og et felt jeg har kjennskap til gjennom egne erfaringer, og profesjonell utvikling.

At jeg selv jobber med tematikken, gjør at min forståelse er preget av de institusjonelle rammene og kunnskapsdiskursene som er rådende på min arbeidsplass. Min arbeidsplass er preget av blant annet en psykologisk diskurs, med fokus på kognitiv atferdsterapi, tilknytningsteori, samt miljøterapeutisk arbeid hvor det legges vekt på trygge rammer, stabile grenser samt et familiært og normaliserende perspektiv. Det at jeg har kjennskap til ulike måter en ofte jobber på innenfor feltet jeg studerer, kan gjøre at det er vanskeligere for meg å holde en analytisk distanse til de hverdagsfortellingene i intervjuene. Dette var noe jeg reflekterte over før intervjuene for å være bevisst det slik at det kunne bidra positivt inn i intervjuene.

3.3 Livsformsintervju som metode

Intervjuene jeg gjennomførte er en variant av livsformsintervju, en intervjumetode som er utviklet av Hanne Haavind (1987) og senere benyttet i flere forskningsprosjekter og i klinisk praksis. Det er en praksisforankret intervjuform hvor en følger informanten gjennom hverdagslivets hendelser for å undersøke levd liv, dets rutiner og rytme, små og store hendelser. Det er en tydelig strukturert intervjuform, men det er samtidig rom for å være åpen og undrende rundt spesielle hendelser som en finner interessante (Haavind 1987, s. 15-16). Intervjuformen egner seg godt til å skape kunnskap om hverdagslivspraksiser, hvor aktørens meningskonstruksjon er i fokus (Ulvik 2007, s. 75).

Gjennom beskrivelser av hverdagslivet strukturert i tid og rom, med utforskning av temaer, hendelser, overganger og interaksjoner kan det dannes et mønster og en større forståelse av rutiner, strukturer og relasjoner. Hverdagen går over tid og er preget av variasjon og gjentakelse. Det blir et bilde av en livsform, det vil si handlinger som er forankret i tid og rom i et mønster (Haavind 1987, s. 18). Hensikten er ikke å få opplysninger til alle hverdagslivets hendelser, men å undersøke hvordan informanten reflekterer, begrunner og forstår ungdommene, og omsorgs og samspillspraksiser de utøver på institusjonene de jobber i .

I hverdagslivet blir vanligvis ikke de daglige hendelsene snakket om i reflektert form. For å forstå hverdagslivets hendelser kreves det har vi har tilleggsopplysninger om kontekst, og subjektens tanker om mål og de interaksjonene som hender underveis. Når et intervju er bygget opp med tid som strukturerende akse, gir det anledning til å be informanten om å

reflektere over hendelser og forløp. På denne måten er det mulig å få detaljerte beskrivelser som gir et bilde av de mulighetene og betingelsene, relasjoner og praksis (Haavind 2001, 133-135).

3.4 Praktisk gjennomføring av studien

Kontakten med de ulike institusjonene ble opprettet via nettverket til min egen arbeidsplass, gjennom forespørsel via et invitasjonsbrev. Etter en stund fikk jeg svar fra tre institusjoner som ønsket å delta i forskningsprosjektet. Det ble avtalt at jeg skulle møte miljøterapeutene på arbeidsplassen deres da de var på vakt, i en pause da ungdommen var på skole eller dagtilbud.

Alle intervjuene ble tatt opp med båndopptaker, og transkribert så ordrett som mulig i etterkant. Jeg valgte å ta bort informantenes dialekt fra det skriftlige materiale for å gjøre det lettere å lese, samt for å minimere risikoen for at miljøterapeutene kan identifiseres.

Transkripsjon er i seg selv en utvelgelse og fortolkning av materialet, og en reduksjon av intervjuet da mye av konteksten går bort (Kvale og Brinkmann 2009, s. 188-193). Jeg har forsøkt å kompensere for dette ved å beskrive konteksten miljøterapeutene forteller om rundt sin arbeidshverdag og utsagn jeg har med i min tekst.

3.5 Analyse og tolkning

Det kan gjennomføres mange ulike analyser av et materiale, og valg underveis er alltid påvirket av min egen posisjonering, forforståelse og valg av teoretisk rammeverk (Aase og Fossåskaret 2014, s. 35- 42). Innenfor et sosialkonstruktivistisk perspektiv, skapes virkeligheten hele tiden gjennom tolkning. I møte mellom intervjuer og informant skapes og konstrueres kunnskap, og på den måten skapes det også et bidrag til virkeligheten (Aase og Fosseskåret, 2014, s. 113). I analysen vil det foregå en videre fortolkning av informantenes meninger. Fortolkningen skal strekke seg utover det informantene sier, for å gi en dypere mening og forståelse. Forskjellig fortolkninger vil gi ulike analyser, og ulike forståelse og kunnskapsproduksjon (Kvale og Brinkmann 2009, s. 212-213).

Ut fra intervjuene har jeg valgt å gjøre en tematisk analyse hvor jeg tar utgangspunkt i temaer som er spesielt fremtredende i materialet og som jeg vurderer at er relevante for problemstillingen min. Valgene av analysetemaer er gjort i dialog med empirien og i lys av problemstillingen og de teoretiske rammene. Temaene og tekstene er konstruert på bakgrunn

av at intervjuene er lest både på ”langs” og på ”tvers” for å kunne romme både fellestrekk og særtrekk i intervjuene (Ulvik 2007, s. 116).

Noen av temaene jeg har gjort relevante og har valgt å ha et særlig fokus på er de institusjonelle rammene for omsorg. Det er fordi at rammene som miljøterapeutene jobber innenfor vil ha betydning for hvordan de har mulighet til å forme omsorgspraksiser. Videre har jeg valgt å fokusere på omsorg som grenser og kontroll da dette var særlig fremtredende i intervjuene. Jeg har også fokusert på hvordan miljøterapeutene beskriver og forstår ungdommen, normalitetsforståelser og deres forståelser av grenseoverskridende seksualitet og seksuelle overgrep. Grunnen at jeg har valgt å fokusere på disse forståelsene er fordi at innenfor et sosialkonstruktivistisk perspektiv vil sannhetskonstruksjoner skape virkelighet (Egelund 1997, s. 124). I analysen er jeg opptatt av hvilke konsekvenser de miljøterapeutenes forståelser og praksiser kan ha på ungdommene, samtidig som at min forståelse av ungdommene er sett gjennom miljøterapeutenes fortellinger om dem. Jeg har analysert hvordan forståelsene kan tenkes å påvirke omsorgspraksisene ovenfor ungdommene og hvilke konsekvenser disse forståelsene kan få i møtet mellom ungdommene, institusjonen og miljøterapeutene.

Jeg har vært inspirert av en diskursanalytisk tilnærming hvor jeg har identifisere noen diskurser som det snakkes om i materialet, hvordan miljøterapeutene snakker om fenomener og hvordan det er med på å skape ulike praksiser og subjektposisjoner som det er mulig for ungdommen å innta (Kvale et al. 2009, s. 232).

3.6 Forskningsetiske refleksjoner

Ved oppstart av forskningen tok jeg kontakt med personvernombudet ved Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Det ble avklart at meldeplikt ikke ble utløst da forskningsmaterialet ikke inneholdt sensitive opplysninger eller persondata som kunne knyttes opp til ungdommene, institusjonene eller miljøterapeutene.

I starten av prosessen er det viktig å tenke gjennom hva som er formålet med undersøkelsen, og at det både skal ha en vitenskapelig verdi og forbedre den menneskelige situasjonen som utforskes (Kvale et al. 2009, s. 80). I mitt prosjekt ønsket jeg å sette fokus på en tematikk som det er forsket lite på i Norge ut fra et sosialfaglig og barnevernfaglig perspektiv. En mulig

fordelaktig konsekvens av studien er at det kan skape et fokus og kunnskap om denne tematikken. Det kan også bidra til at miljøterapeuter blir mer bevisst egne holdninger og hvordan det kan påvirke omsorg for og samspill med ungdommen. I Norge er miljøet som jobber spesifikt med unge som har begått overgrep relativt lite, og det er få institusjoner som jobber med overgrepssproblematikk. For å minimere risikoen for at ungdommene, institusjonene og miljøterapeutene kan identifiseres, har jeg valgt å ikke gi grundige beskrivelser av ungdommen, kople sitater til spesifikke ungdommer eller institusjoner, eller gjengi store deler sammenhengende intervju materiale.

Kvale et al. (2009, s. 79) beskriver intervjuundersøkelsen som en moralsk undersøkelse fylt med moralske og etiske spørsmål. Samspillet i intervjuet påvirker intervjupersonene og det skapes kunnskap i intervjusituasjonen som må ivareta de menneskene som er berørt. En etisk utfordring er hvordan jeg legger frem analysen. Widerberg and Bolstad (2001, s. 154) påpeker tre spesielle etiske utfordring. Den første er at det nesten er umulig at den intervjuede ikke kjenner seg igjen i rapporten. Den andre er at det kan oppleves som sårende for den intervjuede at det den har sagt blir kategorisert i ulike og motsetningsfulle diskurser og posisjoner. Den tredje er at det kan stå i motsetning til hvordan intervjupersonen selv opplever det. Det er en utfordring som er særlig relevant og som jeg har reflektert mye over, både da jeg selv jobber som miljøterapeut, og kjenner igjen vanskelige problemstillinger som blir snakket om i materialet og fordi jeg er kritisk til noen institusjonelle rammer som preger omsorgspraksisene for ungdommene vi jobber med.

Som arbeidstager er forutsetningene mine for å gå i dybden i ulike temaer begrenset til de tidsmessige og organisatoriske rammene på arbeidsplassen, samt fokusområder det jobbes konkret med i møte med de ulike ungdommene. I en forskerposisjon har jeg tid og mulighet til å drøfte, reflektere og studere forskningsspørsmål utfra flere ulike posisjoner, noe man ikke nødvendigvis har mulighet til i en travel hverdag. Forskning og hverdagspraksis kan dermed sees på som en dialogisk prosess hvor det ene påvirker det andre. Med mitt forskningsprosjekt ønsker jeg å skal gi kritiske bidrag tilbake til et profesjonelt praksisområde – ikke som entydige svar på problemstillingen, men som en åpen dialog om utvikling av miljøterapeutisk praksis på barneverninstitusjoner.

Kapittel 4: Teoretisk ramme

4.1 Familiære og profesjonelle omsorgspraksiser

Studien min omhandler omsorgspraksiser som miljøterapeutene møter ungdommen med. Omsorg er et fenomen som det snakkes mye om i barnevernsarbeid, og særlig i med tanke på forståelsen av at barn og ungdom plasseres fordi de ikke fikk god nok omsorg hjemme. Jeg tar utgangspunkt i artikkelen ”Omsorgsetikk i barnevernet” skrevet av Cecilie Basberg Neumann (2012) for å diskutere ulike måter å forstå omsorg på, og hvordan en i barnevernet kan forstå og yte omsorg.

Artikkelen tar utgangspunkt i å problematisere ”kjærlighetskravet” i barnevernet som har oppstått fra blant annet Barnevernpanelet som påpeker det verdimessige kravet om at utsatte barn og ungdommer trenger kjærlighet og støtte som er gitt og utviklet over tid i stabile og gode voksenrelasjoner, særlig i omsorgsarrangementer gjennom barnevernet. Utgangspunktet for dette kravet kan forstås i forlengelse av FNs konvensjon om barns rettigheter (barnekonvensjonen) hvor det i innledningsteksten plasserer kjærlighet og omsorg innenfor familiens rammer. Når familien svikter og staten overtar omsorgen, kan dette kravet forstås som en overføring fra den familiære rammen. Neumann tar opp noen problemstillinger knyttet til kravet, blant annet hva det vil bety for barnevernsarbeidere om det forventes at de skal produsere de ”rette” følelsene og foreldreaktig kjærlighet innenfor en profesjonell omsorgskontekst, samt de etiske sidene ved at utsatte barn og ungdom skal utvikle kjærlighetsrelasjoner til profesjonelle omsorgsyttere som ofte er midlertidig og maktskjev. Hun beskriver at dette kravet kan plasseres i et sinnelags etisk perspektiv – å føle kjærlighet, til forskjell fra et pliktetisk perspektiv som omhandler at en gir omsorg fordi en føler *med* den som har behov for omsorg uten at det betyr at en føler *for* personen en hjelp (Neumann 2012, s. 106-108.).

Omsorgsarbeid har i hovedsak vært koplet til kvinner, og det å ha omsorg for andre ble ansett som noe iboende, med morsidealet som bakgrunn, som det ikke var noen grunn til å fagliggjøre. Ubetalt omsorgsarbeid ble ansett som bedre enn betalt, noe som kan handle om det ekteføyte i omsorgsarbeidet. Før annen verdenskrig var det viktigste kravet var et en skulle ha et varmt hjerte og sunn fornuft, og utdanning og profesjonalisering var ikke i fokus. I etterkrigstiden har det kommet et behov for profesjonalisering av velferdstjenester som et resultat av velferdsstatens behov for å sikre, hjelpe og kontrollere befolkningen. Barnevernets

profesjonalisering har endret på hva skal inngå i omsorgsbegrepet, men ut ifra tankene om at omsorg og kjærlighet er noe som ikke kan gjøres for penger og omsorgens kjønnete aspekt, har kan en si at det har ført til en opprettholdelse av en tvetydig posisjon mellom omsorg og kunnskap (Neumann 2012, s. 109-111.)

Neumann tar utgangspunkt i Kari Wærnes (1992 (1987)) sitt begrep omsorgsrasjonalitet når hun diskuterer hvordan det kan være mulig å undersøke og se på omsorg innenfor barnevernfeltet. I omsorgsrasjonalitet ligger det en forståelse av at mennesket er følende og bevisst, og at det å gi rett omsorg innebærer en form for læring, det er ikke intuitivt. En må lære hvordan en gir rett omsorg og at i en profesjonell sammenheng er det fornuftig å yte omsorg (Neumann 2012, s. 111-112). Omsorgsarbeidet fordrer at den profesjonelle behersker og kan utvise gode følelser, og kan holde tilbake vanskelige følelser som sinne og irritasjon fordi omsorgsarbeidet utøves i en setting hvor det er den profesjonelle som har ansvar for relasjonen i møte med klienter. Ved å forlate sinnelagsetikken og heller ta utgangspunkt i en pliktetisk posisjon kan omsorgen kunnskapsbasertes og profesjonaliseres (Neumann 2012, s. 114).

I en profesjonell kontekst er relasjonen maktskjev, og det er den profesjonelle som har ansvar for å hjelpe og støtte den som har det vanskelig. For å kunne stå i et krevende omsorgsarbeid er det vesentlig at den profesjonelle har en stor bevissthet om hvilke konsekvenser både gode og vonde og vanskelige følelser ovenfor klienten vil kunne ha. En form for profesjonalisering av omsorgsarbeidet som gir mulighet til å stå i en vanskelig omsorgsrelasjon kan handle om følelsesavklaring. Det å ha et avklart forhold til egne reaksjoner og egne erfaringer, og å kunne skille mellom egne følelser og klientenes er en forutsetning for å kunne utøve empati og godt faglig skjønn. Med en familieliknende kjærlighetsbasert omsorgsutøvelse kan en risikere å viske ut skillet mellom private og uavklarte følelser og bevisste omsorgshandlinger i forhold til klienten. Det kan også bidra til å tilsløre maktrelasjonen og midlertidigheten i relasjonen mellom de unge og den profesjonelle omsorgsgiveren (Neumann 2012, s. 116-117.).

4.2 Barnevernsinstitusjonen – Et sted for omsorg?

Omsorgspraksisene blir utviklet innenfor rammebetingelsene for institusjonen. Som en ramme for analysen tar jeg utgangspunkt i litteratur og studier om barnevernsinstitusjoner fra Norge

og Norden. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i Kjersti Ericsson (1996) bok ”barnevern som samfunnsspeil”, Nicole Hennums studie ” Den komplekse virkelighet. Krise- og utredningsinstitusjoners tvetydige verden (1997)” og ”Kjærlighetens og autoritetens kulturelle koder (2002)”, Olav Garsjø (2008) ” Institusjonssosiologi : perspektiver på helse- og omsorgsinstitusjoner”, Ida Schwartz (2007) avhandling ”Børneliv på døgninstitusjon - Socialpædagogik på tværs af børns livssammenhænge” og NOVA rapport 21/2011 ”Institusjonsplassering – siste utvei?”. Litteraturen jeg har valgt fokuserer på de strukturelle betingelsene for institusjoner og problematiserer forholdet mellom omsorg og behandling, fagliggjøringens betydning for omsorgsutøvelse og hvilke muligheter ungdommen får innenfor denne tvetydigheten. Som teori for miljøterapeutisk omsorg og behandling har jeg utgangspunkt i Erik Larsen (2004) bok ” Miljøterapi med barn og unge : organisasjonen som terapeut”, en bok det blir undervist fra i mange grunnutdanninger i barnevern.

Ericsson (1996, s. 18) beskriver at institusjonsomsorg har endret seg betydelig det siste århundret, men at utfordringene omkring hvordan institusjonene skal løse tvetydigheten mellom å verne barn og ungdom, samt verne samfunnet mot faren noen ungdommer representerer er fortsatt gjeldende. Fordelingen mellom ulike institusjoner og plasseringsparagrafer representerer fortsatt hvilket syn en har på de unge som er plassert der.

Institusjonsungdom har gjennom tidene vært plassert i ulike kategorier, utfra den tids forståelse av problematikk og bakgrunn. Oppdelingen i mishandlede barn og unge, og farlige barn og unge skapte en oppdeling som gjorde seg gjeldende i hvilke tiltak som har vært satt inn. Når en ser på lovverket og begrunnelser for plassering er det mulig å oppspore diskurser om institusjonsungdom. Paragrafene trekker på diskurser om å enten være *offer* for overgrep og omsorgssvikt eller å være en *problemungdom* som gjennom egen atferd skaper uro og kaos (Jansen 2011, s. 426). Ungdommen blir på denne måten bærer av de samfunnsmessige forholdene de har levd under. Det er de samme unge som blir plassert, de blir alle plassert på bakgrunn av manglende eller feil omsorg. En forståelse som er rådende i vår tid er at det moralske aspektet ved plassering, som at ungdommen skal få et bedre sted å være ved plasseringer holder ikke mål. Ungdommen skal ikke bare få en alternativ omsorgsbasis, og rette opp i manglende oppdragelse, de skal tilbys et faglig godt tilbud basert på ungdommens behov. Institusjonene må vise til det faglige innholdet og de midler de ønsker å benytte for å oppnå målene. De må tilby ungdommen noe mer enn et hjem (Ericsson 1996, s. 18-19)

Som et resultat av at ungdom skal tilbys noe mer enn et hjem har gjennom årene vært stort fokus på profesjonalisering og fagliggjøring av omsorgen. Institusjonene skal redegjøre for sin faglige og teoribaserte tilnærming og helst benytte kunnskapsbasert metodikk (Backe-Hansen 2011, s. 199-200.) Profesjonalisering og fagliggjøring av omsorgen krever mer personal, og høyere kompetanse.

Hennum (1997, s. 36-37.) beskriver at fagliggjøring av institusjonsomsorgen kan betraktes som et uttrykk for individualisering av problemer heller enn som et tiltak mot samfunnsmessige strukturer som fører til dårlige og vanskelige oppvekstvilkår.

Barnevernsinstitusjoner skal primært være et hjem, ikke behandlingssted, men på bakgrunn av problemdefinisjonen av ungdommen er det en tendens til at omsorgsaspektet problematiseres lite til fordel for behandlingsmetoder. Psykologiske forståelsesmodeller har preget hvordan en forstår ungdom generelt, og har hatt stor innflytelse i barnevernet. Et interessant aspekt ved denne forståelsen er hvilke forklaringsmodeller på problematikken som blir brukt. Fra en erkjennelse om at foreldrenes dårlige omsorg påvirker ungdommens utvikling, blir ungdommen blir gjerne diagnostisert. Ungdommens omsorgsbakgrunn blir gjort om til individualiserte problemer som ”relasjonsskader”, ”tilknytningsforstyrrelser” osv. Skader og feilutvikling blir personliggjort, de blir til symptomer på psykiske lidelser og på den måten dekontekstualiseres ungdommens problemer. Et paradoks er at ungdommene sykeliggjøres, og barnevernproblematikk blir terapeutiske problemer.

Når barnevernets fokus i arbeid med ungdom handler om psykologiske problemer i stedet for sosiale problemer, kan det skje en devaluering av omsorgens betydning til fordel for behandlingsaspektet ved institusjonene. Hennum (1997, s. 37) beskriver at dette fører til at personalets omsorgskompetanse, og omsorgsbegrepet problematiseres lite og blir et diffust felt da det ligger implisitt i institusjonens formål og organisering at miljøterapeutene kan gi god omsorg, i motsetning til ungdommens foreldre. En annen utfordring er at omsorgsbehovet kan tolkes som et behov for behandling, om på denne måten må omsorgsbehovet vike for diagnostisering og behandling. Dette fører til at kompetansebehovet for metoder og behandling øker, og omsorgsaspektet undervurderes.

Informantene i materialet mitt er alle ansatt som miljøterapeuter og institusjonene er definert som organisasjoner hvor miljøterapi er ledende forståelser for hvordan man jobber med

ungdom. Miljøterapi slik den blir praktisert i dag har forankring innenfor en psykodynamisk og utviklingspsykologisk tradisjon.

Innenfor den miljøterapeutiske diskursen tydeliggjøres dette ved at omsorg og behandling blir ansett som det samme, eller som falske motsetninger innenfor institusjonens rammer. Erik Larsen (2004, s. 17-19) beskriver at en forutsetning for at ungdom har behov for at miljøterapeutisk tilbud er at ungdommen har dårlige relasjons og samspillsforstyrrelser. De har problemer med seg selv og omgivelsene på bakgrunn av tidligere erfaringer, og har av den grunn blitt dårlig integrerte og jeg-svake. Ungdommen forstås som umoden og uferdig og har av den grunn behov for mye mer enn vanlig utviklingsstøttene omsorg. Den miljøterapeutiske omsorgen er svaret på ungdommens behov for omsorg, som er noe mer enn omsorg. Omsorg i den miljøterapeutiske diskursen handler om å tilrettelegge miljøet og legge til rette for at ungdommen kan jobbe med forandring.

En måte å tilrettelegge miljøet på blir beskrevet som å arbeide gjennom kontakt og grenser. Grensene kan handle om territoriale grenser som handler om hvor hvem kan være og på hvilken måte, samt relasjonelle grenser som handler om tilgjengelighet og stabilitet over tid, og muligheter til å oppleve positivt samspill. Det beskrives at grensene må tydeliggjøres slik at de unge har mulighet til å integrere og lære betydningen av grensene som en del av mellommenneskelig samspill. Grensene snakkes frem som et terapeutisk rom hvor ungdommen kan prøve ut tidligere erfaringer og følelser, for å på sikt utvikle mer hensiktsmessige samværsformer. Alle grensene skal formidle normalforventninger, og miljøterapeutene skal tåle ungdommens negative samspillsmønstre (Larsen 2004, s. 77-78).

I materialet mitt er det mye snakk om grenser i forbindelse med omsorgsutøvelse. Diskursen om grenser og grensesetting har vært blitt mer og mer fremtredende i alle diskurser som omhandler barneoppdragelse (Hennum 2002, s. 265). I denne diskursen fremstår grenser som noe barn lærer seg i barndommen, og som aktualiseres særlig i ungdomstiden. Grensene tydeliggjør normer for hva som er rett og galt, og hvordan en ungdom skal leve et liv i samfunnet. Grensene beskrives som rammene rundt å være et selv, og når grensene overskrides er det fare for at en mister seg selv og skaper uorden og kaos. Grenser handler i denne diskursen om en nødvendighet for å bli et autonomt menneske. Innenfor et familieperspektiv er autoritet i form av makt til å definere grenser bygget på tillit og kjærlighet, altså noe en må oppnå i relasjon over tid. Det er også preget av forhandling. I

institusjonsverdenen har miljøterapeutene legitime autoritetsposisjoner på bakgrunn av kompetanse og ansettelsesforhold. Autoritet er et maskulint begrep som, og koples ofte til en autoritetsperson som en far, og noe som det er vanskelig for en mor å ha (Hennum 2002, s. 232). På institusjonene er miljøterapeutene tilskrevet forhåndsskrevne autoritetsposisjoner, uavhengig av kjønn med tilhørende maktmidler som kan settes inn for å håndheve autoritet og skape orden.

I tillegg til det miljøterapeutiske grunnlaget for arbeidet som miljøterapeutene i mitt materiale beskriver, beskrives institusjonene som ungdommens hjem, og det beskrives at institusjonene er bygget opp etter kjernefamilieprinsippet, som en normaliseringsstrategi for ungdommen. Olav Garsjø (2008, s. 180) skriver at familiemetaforen ofte blir brukt i mindre institusjoner med medlever turnus, og henviser til noe lunt, intimt, kjærlig og privat, hvor ansatte er foreldre og beboere er barn. Familiemetaforen viser til begreper som felleskap, omsorg, oppfølging og behovstilfredstillelse. Han skriver at denne metaforen er en idyllisering som skaper urealistiske forventninger, og som kan tilsløre maktforholdene som tas i bruk legitimt innenfor institusjonsverdenen.

Hennum (1997, s. 76-77) diskuterer dette forholdet i sin studie av den komplekse virkelighet i krise- og utredningsinstitusjoner for ungdom, om hvordan institusjonene kan være et møtested for paradokser. Et av eksemplene hun trekker frem er institusjonens flertydighet i form av at det både skal være et hjem og som en samfunnsinstitusjon. Dette er motsetninger med tanke på det offentlige mål om åpenhet, innsyn og rettsikkerhet, og hjemmets mål om å være privat og beskyttet fra offentligheten. En måte institusjonene forsøker å unngå stigmatisering er å gi institusjonene et hjemlig preg, både materielt og psykologisk. Miljøterapeutenes forestillinger av hvordan et normalt hjem skal være leves ut i det daglige ved å tilrettelegge for ”hjemlige aktiviteter og kos”. Hennum beskriver videre at det så lenge ungdommen går med på dette, så utfordres ikke det hjemlige ved institusjonene. Når forestillingene derimot blir utfordret ved at ungdommen ikke oppfører seg slik miljøpersonalet ønsker, viser institusjonen seg ved å ta i bruk midler som ikke er forenelige med et hjem. Det gjøres ved å ta i bruk midler som bare tilhører institusjonsverdenen, til posisjonen som autoritetsperson som låste dører, overvåking, fjerning av materielle gjenstander som ansees som skadelige. Institusjonen kommer frem med makt der det hjemlige har avmakt. Disse paradoksene i forholdet mellom det hjemlige, kjærlige og intime og den institusjonelle maktbruken er relevant for min studie.

4.3 Problemkonstruksjoner og Stigmatiseringsprosesser

Før ungdommene er blitt plassert på institusjon har det foregått en prosess hvor ungdommen er plassert utenfor normer i samfunnet, og hvor deres handlinger er definert som en så stor bekymring at samfunnet har tatt grep (Ericsson 1996, s. 18). Ungdommen har blitt kategorisert og plassert på institusjoner som tar seg av en spesiell type problematikk, en kan si at de har blitt tildelt et stigma, som utenfor det normale og aksepterte i samfunnet. Kategorisering av ungdoms livsproblemer hører til i systemer av praksiser som er til for å ivareta spesifikke oppgaver (Schwartz 2007, s. 48).

Erving Goffman (2009, s. 43-58) har i boken "Stigma" undersøkt den sosiale interaksjonen som finner sted mellom stigmatiserte og "normale" mennesker. Han beskriver hvordan stigmatiserte mennesker håndterer seg selv og sitt stigma i sosiale sammenhenger og hvordan håndteringene påvirker den stigmatisertes opplevelse av seg selv. Et stigma er ifølge Goffman en dypt misskrediterende egenskap. Det er også en sosial prosess hvor en sosial identitet ødelegges som følge av omgivelsers reaksjoner, fordømmelse eller kategorisering av egenskap. Mennesker som er stigmatiseres behandles annerledes, og ekskluderes fra en rekke utfoldelsesmuligheter og respekt som tilfaller andre. Stigmatisering kan føre til endringer i interaksjonsmønsteret, både ved holdninger fra andre, og at personen etterhvert også kan internalisere stigmaet slik at det fører til selvoppfyllende profetier.

Skapelsen av problemidentiteter er noe som foregår i alle velferdsinstitusjoner som har med formål å hjelpe, behandle og yte omsorg. Ungdommene blir tildelt en avvikende subjektposisjon i en hjelpe/kontroll diskurs hvor målet er å endre ungdommen. Det er ikke en hvilken som helst forandring som skal til, men en forandringen som passer sammen med miljøterapeutenes målsetning og forståelse av situasjonen (Järvinen and Mik-Meyer 2003, s. 10-12).

Ungdommens opplevelse av seg selv skapes også i møte med en miljøterapeutene. Gjennom interaksjon, vil ungdommen kunne forstå seg selv gjennom de beskrivelsene de blir tildelt, eller avvise den. Det sistnevnte kan ses i sammenheng med Goffmans beskrivelse av «den onde sirkel», at en persons avvisning mot de tildelte beskrivelsene ses som et uttrykk for at den er behandlingstrengende (Goffman 1967). Miljøterapeutenes beskrivelse vil allikevel på grunn av makten den besitter ha stor betydning. Ved å forstå seg selv gjennom identiteten de

blir tildelt, eller forventes å påta seg, godtar de også en avvikeridentitet som kan ha betydning for omsorgspraksiser på institusjonen (Järvinen og Mik-Meyer 2003, s.14-18).

Profesjonelle fagpersoners praksisrelaterte vurderinger oppdeler og definerer ungdommens livsproblemer på ulike måter som har konsekvenser for hvilke tiltak ungdom blir tilbudt, og hvilke subjektposisjoner de har mulighet til å inngå i. Disse praksisene og profesjonelle feltene har som oppgave å måle og definere ungdommens problemer i forhold til normalitet og avvik, bidrar også til å skape problemer i ungdommens liv. Profesjonelles problemkonstruksjoner som utelukkende opplever ungdommens livsproblemer som iboende problemer, innebærer at det sees bort ifra praksiser i institusjonene som en del av problemet i kraft av måten de skaper betingelser for ungdommens utvikling (Schwartz 2007, s. 49.)

Barnevernsinstitusjonene har som mål å jobbe for at ungdom ikke stigmatiseres, og at de får mulighet til å delta i samfunnet som alle andre. Det er et mål om at ungdommen skal normaliseres. Teorier om annengjøring og stigma kan også være nyttig for å undersøke praksiser som er med på skape, endre eller opprettholde problemidentiteter hos ungdommen.

Kapittel 5: Analysearbeidet

5.1. Familie som norm i institusjonsarbeidet

Vi er en familie, eller et minikorporativ.

Sitatet ovenfor er hentet fra et av intervjuene, og det familiære perspektivet går igjen i intervjuer fra alle institusjonene i mitt materiale. I institusjonshverdagen skal miljøterapeutene forholde seg til og kombinere to systemer, med motstridende verdigrunnlag i møte med ungdommen. De skal representere det ideelle, et hjem som en normaliseringsstrategi for å unngå å stigmatisere ungdommen, samtidig som det representerer et offentlig system med maktmidler og kunnskapsregimer som ikke er vanlig i et hjem (Hennum 1997, s. 74-76). I utformingen av omsorgs og samspillspraksiser ligger det at det er de voksne, de profesjonelle som sitter med kompetanse om hva ungdommen har behov for, da de enda ikke er kompetente nok til å delta i samfunnet uten denne veiledningen og har vist en atferd som er uforenelig med omverdenens krav. Miljøterapeutenes møte med ungdommen bygger på forståelser av hva det vil si å være ungdom, hvordan omsorgen for vanlig ungdom skal utøves i møte med hvordan de opplever den enkelte ungdom som og de organisatoriske og institusjonelle rammene. Den måten miljøterapeutene tilrettelegger ungdommens hverdagsliv og deler av det som blir tatt for gitt kan sees på som et uttrykk for en kulturell forståelse av hva det er å være ungdom, og hvordan et hjem for en ungdom skal være (Haavind 1987, s. 15-17). I dette kapitlet ønsker jeg å undersøke hvordan det hjemlige og familiære forsterkes i fortellinger om hvordan miljøterapeutene ønsker at hverdagslivet skal være, og i videre i oppgaven hvordan det offentlige maktapparat griper inn der miljøterapeutene anser situasjonen for å være utenfor den familiære diskursen.

Familien tillegges stor verdi i vårt samfunn, og sees på som kanskje den viktigste institusjonen i samfunnet. Det kan beskrives som et ”mentalt bilde” i samfunnet som representerer trygghet, nærhet, selvstendighet og godhet. Det representerer det stedet hvor en skal utvikle seg selv og være seg selv, og hjemmet dyrkes som kjernefamiliens sentrale rom (Sørhaug 1992, s. 3 - 5). De utvendige rammene for institusjonene er slik jeg ser det organisert omkring en normativ forståelse av en kjernefamilie, med to voksne omsorgspersoner av (hovedsakelig) ulikt kjønn, som bor sammen med et lite antall barn og ungdommer (Hennum 2002, s. 59).

Det er de voksne som har det overordnede ansvaret for å strukturere dagen, men ungdommene har mulighet til å påvirke dagen ved å komme med forslag til aktiviteter. De strukturelle rammene legger på denne måten opp til at ungdommen skal leve i ”familielignende forhold”. I alle intervjuene beskrives det på ulike måter at institusjonen er organisert på samme måte som en familie, og flere miljøterapeuter snakker om at institusjonslivet er en slags familie. Familiebegrepet blir brukt i samtaler om dagens strukturering og samhandling med ungdommen. Aktiviteter, struktur og samhandling som ikke defineres som terapeutiske samtaler refereres ofte til hvordan en gjør det i ”en vanlig familie”.

De daglige rutinene på institusjonene beskrives som ”vanlig hverdagsliv” av miljøterapeutene, og det henvises ofte til at ”det er jo sånn det er i alle familier”. For å gi et kort innblikk i rytmen på institusjonene og miljøterapeutenes forståelse av familieliv i institusjonens rammer kommer det her et kort sammendrag av fellestrekk i alle institusjonene: Dagen starter med at de voksne står opp og lager frokost, vekker ungdommene og spiser et felles måltid. De voksne tar ansvar for det praktiske og strukturen rundt måltidene, men det forventes at ungdommen bidrar etter evne med å rydde opp tallerken, eventuelt hjelpe til å rydde av hele bordet. Etter frokost skal ungdommene gjøre seg klare for å reise på skolen. Skyss til skolen er ulik ettersom hvordan ungdommen blir vurdert å være en risiko for andre. En av ungdommene får lov å ta offentlig buss, de andre blir enten kjørt av personalet, eller blir hentet av taxi. Etter skoledagen er ferdig kommer ungdommen hjem til en liten matbit. Ingen av ungdommene får lov til å være alene hjemme, men det poengteres en forskjell mellom å komme hjem til et hjem eller en institusjon. Miljøterapeutene snakker om at det er viktig at ungdommen ”ikke opplever å komme hjem til tomt hus”, og med det forklarer de at det er viktig å ta imot ungdommen og vise interesse for hvordan dagen har vært, ungdommen skal oppleve at de er ventet og oppleve en omsorgsfull velkomst. Etter lunsj fremheves viktigheten av at ungdommen skal ha mulighet til ”alene tid”. Dette forklares med at ungdommer har behov for hvile etter en lang skoledag. Personalet går etter hvert i gang med middagsforberedelser og det dekkes på til felles middag. Ungdommene har mulighet til å hjelpe til, men de fleste ønsker ikke være med. Etter middagen legges det opp til ulike aktiviteter innendørs eller ute. Noen av ungdommene deltar på organiserte fritidsaktiviteter, andre ikke. Kvelden tilbringes gjerne sammen, eller på rommene. Ungdommene legger seg til ulike tider, men de har faste leggetider og rutiner på kveldsstell. Miljøterapeutene kommer innom for å si snakke, si god natt og gi natta klem.

Stabil rutine i hverdagen, forutsigbare grenser som ungdommen forholder seg til, gode samtaler, samtaler om hverdagslige ting, respekt og gjensidighet, samt åpenhet og humor snakkes om som ønskede og vanlige måter å leve sammen på, og snakkes om som mål i beskrivelser av gode dager på institusjonen når den blir beskrevet som en familieliknende kontekst. En miljøterapeut forteller:

man kan ikke jobbe med det som ikke fungerer hele tiden, vi må også jobbe med å normalisere. Det som er helt normalt så de vokser og blir hele igjen. Legeprosessen. Det er da de leger, når de bare får være normale og opplever bekreftelse og godhet. Når de henger med oss og bare snakker om hverdagslige ting og bare er. Sånn jobber vi mye. Bekreftelse på det som er vanlig og det som er bra. Miljøterapeutisk arbeid.

Når ungdommen viser ønsket atferd, fremstilles dette som vanlig normalatferd, og at ungdommene er i en god utvikling. I disse fortellingene beskrives ungdommene om som vanlige ungdommer i utvikling, eller som et lite skadet barn som har behov for omsorg og godhet. En miljøterapeut forteller; ”når han koser seg, vi ser på film sammen, så kommer den lille gode gutten frem, det er det vi jobber med at de delene av gutten utvikler seg”.

Eksempler på ønsket atferd er at ungdommen hører på de voksne, forholder seg til rutine og grensene, er snille og høflige og viser gjensidighet. En miljøterapeut poengterer at gjensidighet er et viktig aspekt i omsorgen for ungdom, ungdommen skal lære seg å dele, fordi det er sånn en gjør i familier ”det er jo mange ganger den siste tiden han har vært grei. Vi har delt, han har delt. Vært som en familie da. At vi deler på det vi har”. Det familiære perspektivet i institusjonslivet forsterkes i de ønskede og gode fortellingene om hvordan hverdagslivet utarter seg. I disse fortellingene uttrykker flere miljøterapeuter viktigheten av at ungdommene skal føle seg ivaretatt og verdsatt, og at miljøterapeutene er glad i dem. En miljøterapeut forteller ”Det er viktig for disse guttene at de opplever at vi bryr oss om dem, at de er verdt å være glad i”. En annen miljøterapeut forteller ”jeg er jo glad i han på en måte, bryr meg om han, og det er viktig at jeg viser det og forteller han det, det er mange som har tatt avstand fra han etter overgrepet”. Gjennom disse fortellingene uttrykker miljøterapeutene at det er et verdimesig grunnlag i arbeidet at ungdommene skal bli møtt med en form for kjærlighet, og at miljøterapeutene skal kunne vise dem gode følelser. Det kan forstås som at den familieliknende omsorgen er en norm for institusjonsarbeidet, at gode følelser for ungdommen er et ønske innenfor institusjonen (Neumann 2012, s. 106).

I noen sammenhenger fremstilles ungdommenes væremåte som vanlige, som sammenfallende med det familiære perspektivet på institusjonslivet, selv om de ikke viser ønsket atferd. Et eksempel fra materialet er en beskrivelse av en morgensituasjon hvor miljøterapeuten forteller

Han har perioder som vanlige mennesker, hvor han er sint, i dårlig humør og generelt deppa. Denne morgenen begynte vi å vekke kvart på åtte, banket på og sa at nå er det morgen. Så fikk vi beskjed om å stikke, jeg tror det var "dra til helvete" Det er andre morgener, han er som en vanlig tenåring. Da banker vi på døren så spretter han opp, ingen spørsmål ingenting. Vi har hyggelige morgener og.

Ungdommen viser i fortellingen en uønsket atferd, men atferden defineres som en vanlig måte å være menneske på innenfor en normalitetsdiskurs. I andre tilfeller fremstilles væremåten deres som problematisk, uvanlig og uønsket. I materialet handler dette i hovedsak en grenseoverskridende seksualitet som miljøterapeutene legger merke til i det daglige eller som ligger som en potensiell risiko. Det er da institusjonsverdenen med sine særegne maktmidler trer frem gjennom tydelige grenser og kontroll som former samspillet og omsorgen for ungdommene for å nå målet om å utvikle seg mot det normale.

5.1.1 Måltider som arena for omsorg og kontroll

Måltider er situasjon i institusjonshverdagen som beskrives som en arena hvor omsorg og relasjonsbygging er i fokus. I mitt materiale tillegges måltidene sterk mening som et felles samlingspunkt, som sosial ferdighetstrening og som en miljøterapeutisk situasjon. Den måten måltidene snakkes om på kan sees på som en parallell til relasjon mellom foreldre og barn i en vanlig familie, hvor måltider tillegges en sterk symbolsk betydning som ledd i å bygge gode relasjoner (Backe-Hansen 2011, s. 246-247).

Måltider er en sosial praksis som allerede er strukturert gjennom kulturelle forventninger for hvordan, hva og på hvilken måte mat skal inntas. Fra naturens side har alle kropper behov for å spise, gå på do og sove regelmessig. Gjennom regulering av de biologiske rytmene blir det knyttet kulturelle føringer for hvordan dette skal gjøres og på hvilken måte (Ericsson 2009, s. 136-137). Måltidet er også en arena hvor det forekommer stor grad av kontroll og struktur. I den miljøterapeutiske diskurs er struktur og grenser sentrale virkemidler i behandling og for å skape relasjon (Larsen 2004, s. 72). Måltidet er en nøye strukturert arena, og forstås som et

sentralt område hvor miljøterapeutene kan jobbe med det som forstås som kjernen i ungdommens problemer (Schwartz 2007, s. 286), som beskrives som mangel på grenser og relasjonsferdigheter av miljøterapeutene. En miljøterapeut forteller

Vi sitter og spiser sammen, småprater, snakker med hverandre om det som skjer. Vi er som en ordentlig familie der rundt bordet. Matsituasjonen er mye mer enn bare å spise. Det er jo en veldig sosial ferdighetstrening rundt bordet. Hvordan man sender, hvordan man spiser, hvor mye man tar. Vi jobber mye med måltidene. Hensyn og respekt, og omsorg for hverandre. Det blir satt på spissen under middag.

Måltidene tilrettelegges av de voksne ved å dekke på bordet pent, gjerne tenne stearinlys og servere mat. Ungdommen får mulighet til å delta i tillaging og bestemme hva de skal spise om de ønsker, men det er de voksne som har hovedansvaret. Måltidet kan forstås som en arena med mangfoldige og meningstunge symboler, som er inkorporert i ulike subjektposisjoner og klassemessig tilhørighet (Ericsson 2009, s. 135). Måltidene er noe mer enn å bare spise, det hviler forventninger fra de voksne om hvordan ungdommen skal oppføre seg, hvilken mat en skal spise og hvilke samspill man skal ha rundt matbordet. Forventningene kan sees på som normalforventinger som reflekterer hvordan miljøterapeutene forstår ”god bordskikk” og som kontroll over ungdommenes uønskede væremåter. Typiske utfordringer det snakkes om er at ungdommen tar for mye mat uten å tenke på de andre, slafser og griser, tar slarvete og gir liten plass til at alle skal få snakke. En miljøterapeut forteller ”vi kommer veldig nære på hvordan man fungerer under måltidene”.

Måltidene snakkes om som både en arena som viser ungdommens fungering, og som en arena som er viktig for å få ungdommen til å fungere. I forhold til to av ungdommene forstås måltider som en forutsetning for ungdommens psykiske helse, og bordskikk og respekt blir ikke tillagt like mye vekt. Miljøterapeutene forteller at ungdommen må spise og være tilstede under måltider før de kan begynne å jobbe med hvordan de spiser. En miljøterapeut forteller:

Vi er jo bare glad han får i seg frokost fordi vi vet hvor viktig det er. Selv om han kommer ned til frokost og begynner å jukke på skapet og skal rævpule oss, så kan vi ikke pusje han for mye. Vi må tenke på at han må få inn måltidene ellers kan han begynne å spinne, få en dårlig dag. Så da demper vi det ned og snakker om andre ting, og for det meste bare overser det. Og så går vi inn i det når vi blir dritt lei... Vi spiser

frokost sammen ja, det er ikke sånn at vi går unna han eller at nå må du gå på rommet. Så klart man kan gjøre det om han blir for ille, men vi er takknemlige hvis han er glad og spiser.

På alle institusjonene er det forventet at alle skal spise sammen, og det er da særlig middag som vektlegges som det viktige felles måltidet i alle institusjonene. Når ungdommen motsetter seg å spise sammen med personal forstås dette som et brudd i forventningene og det fører det til sanksjoner. I et av intervjuene forteller en miljøterapeut om rutinene rundt middagen ”Det er ikke alltid han vil være med og spise. Da sitter han i sofaen og venter på at vi skal bli ferdige. Han får ikke lov til å se på tv når vi spiser. Det skjer ingenting annet på huset før vi er ferdige med å spise”. En konsekvens av å ikke ville delta i måltidet er på to av institusjonene at det ikke skjer noe før etter middag, tv er avskrudd og ungdommen må vente til de andre er ferdige med middagen før de kan gjøre noe. En annen miljøterapeut forteller ”vi gir beskjed om at det nå er middag. Han har ikke noe data når det er middag, ikke noe tv, så det er innarbeida rutiner. Når det er middag, så er det middag”

5.1.2 Omsorg som grenser

Grenser og grensesetting er gjennomgående temaer i intervjuene, og det presenteres stadig dilemmaer som miljøterapeutene står i arbeidet med å gi omsorg og skape endring i samspill med ungdommene. I alle intervjuene blir arbeid med grenser snakket om som viktig i det miljøterapeutiske arbeidet, og som en viktig del av det å gi omsorg. Hva grenser betyr, eller hva det er man snakker om når man snakker om grensesetting i en institusjonskontekst, er fylt av innforståtte kulturelle meninger innleiret i diskurser om oppdragelse, samt behandlingsdiskurser med faglige forståelser av hva institusjonsungdom har behov for. Grensebegrepet kan forstås som påbud eller forbud, og grensesetting som praksis som er med på å sosialisere ungdommen i en kulturs moralske kodeks. Grenser fremstår som normer for hvordan et liv skal leves og grensesetting inngår dermed i miljøterapeutenes omsorgs og autoritetspraksiser (Hennum 2005, s. 196). Jeg ønsker å analysere meningen miljøterapeutene legger i grenser og grensesettingspraksis det forteller om.

5.1.3 Tidsgrenser, stabilitet og forutsigbarhet

Stabilitet, tydelighet, kontakt og grenser snakkes om som metoder for at miljøterapeutene får mulighet til å jobbe med primæroppgaven, å fremme en positiv utvikling og endre ungdommens seksuelt grenseoverskridende atferd. Det kan forstås innenfor en institusjonell

diskurs om behandling som grensesetting, hvor grenser ansees for å være nødvendig for utvikling mot selvstendighet og autonomi, og hvor grenseløse ungdom har behov for ”profesjonelle grensesettere” som svar på at foreldrene ikke har maktet å gi tydelige grenser. (Søndergaard 2004, s. 170). Alle miljøterapeutene forteller at tydelighet og stabilitet er forutsetninger for å opprettholde grenser i det miljøterapeutiske arbeidet, grensene snakkes om som omsorg. Tydelighet kan forstås som en virkemiddel for å understreke grensene. Tydelighet beskrives som direkte og forutsigbarhet, at tidene følges og at ungdommen hele tiden vet hva miljøterapeutene mener og hvor grensen går. En miljøterapeut beskriver:

Vi er veldig klare og tydelige fordi det gir trygghet. Vi går ikke rundt grøten så ungdommen blir usikker. Vi er klare og tydelige på hva vi mener, hvor grensene går så vet de det og det gir en effekt. Det er jo omsorg. De blir trygge på at vi er tydelige og repeterer de samme grensene over tid, det er på den måten de kan endre seg. Tydelighet, stabilitet og grenser er veldig viktig i det miljøterapeutiske arbeidet.

Tydelighet og stabilitet snakkes om som betydningsfullt for å vise at miljøterapeutene har ansvar, at de er voksne og at de er profesjonelle som vet best, og vet hva ungdommene har behov for.

Grensene som omtales i materialet som både grenser mellom mennesker i form av hvor nær en kan være andre mennesker, hvordan en snakker til hverandre, som å vise respekt for hverandre og gjennom døgnrytme og grunnstrukturen som hverdagen bygges opp av. En miljøterapeut forteller:

Her har vi de vanlige rutinene, vi jobber miljøterapeutisk ved at vi tar opp alle situasjoner som kommer opp. Vi prøver å være det sunne, reflekterende miljøet gjennom å jobbe med grenser. Hvordan det skal gå til. Grensene er jo i alt. Det handler om hvordan vi er sammen og med andre. Det trenger ikke bare handle om det seksuelle, det er grenser i det hele tatt som gjør at de kan utvikle seg.

Døgnrytme og hverdagens grunnstruktur i tid er en form for grense som fremheves som viktig i det miljøterapeutiske arbeidet. Ifølge Larsen (2004) er en av hovedoppgavene til miljøterapeuter å representere de tidsmessige grensene. Det begrunnes i at selvstendighet og sosial kompetanse handler om å forstå de tidsmessige grensene, da tid er en organiserende

akse i vårt samfunn. Dette er en forståelse jeg finner igjen i mitt materiale. Det beskrives at døgnet er lagt opp tidsmessig, og at aktiviteter, måltider og leggetider må følges. En miljøterapeut forteller at ”Vi må holde på døgnrytmen hans, det er veldig viktig. På grunn av hans psykiske helse trenger han en god døgnrytme for å ikke bli psykisk syk. Da vi før var litt mer fleksible på leggetid, var han i dårlig form og virket oftere psykotisk”. De tidsmessige grensene snakkes om som den viktigste grensen, det er grensen for forhindrer at ungdommen går i oppløsning, det snakkes om som en forutsetning for det å være et menneske. For to av ungdommene snakkes de tidsmessige grensene om som vesentlige, da de beskrives som veldig grenseløse. For resten av ungdommene beskrives det at ungdommene har integrert de tidsmessige grensene, så miljøterapeutene ikke trenger å være like rigide på grensene mer.

5.2 Beskrivelser av ungdommen

Alle miljøterapeutene ble spurt om de kunne beskrive hvordan de opplevde ungdommen, sin forståelse av ungdommens situasjon og refleksjoner rundt det å jobbe med ungdom med grenseoverskridende seksualitet. De profesjonelles forståelser av ungdommen, og av deres behov preger organiseringen av omsorg og hverdagslivet på barnevernsinstitusjonene (Hennum 1997, s. 39). Barnevernsinstitusjonene kan sees på som et profesjonelt organisert omsorgsarrangement hvor ungdommens problematikk forstås og håndteres på bestemte måter. De profesjonelles problemforståelser har betydning for hvordan ungdommen blir møtt og hvilke muligheter de blir gitt innenfor de institusjonelle rammene (Schwartz 2007, s. 43).

5.2.1 Mulige subjektposisjoner

Ungdommene det blir snakket om har gjort ulike handlinger som gjør at de har blitt plassert på institusjonene. Järvinen and Mik-Meyer (2003, s. 15-17) beskriver at en sosialarbeiders viktigste oppgave er å finne karakteristika ved en person som gjør han egnet til institusjonens formål. For at en miljøterapeut skal kunne gripe inn i en ungdoms liv, er det nødvendig at problembeskrivelsen og problemløsningen reflekterer institusjonens organisering. Gjennom at det er foregått en diagnostisering av ungdommens problem, blir den kategorisert og ungdommens handlingsmuligheter og fremtidsprognoser blir fastlagt. Ungdommens atferd blir kartlagt, og gjennom maktforskjellen det er mellom ungdommen og miljøterapeutens posisjoner i systemet blir de profesjonelles beskrivelser ”hyperreelle”, de får forrang foran ungdommens egne beskrivelser, og de blir derfor også skapende for ungdommens muligheter.

Gjennom denne prosessen blir ungdommen tilbudt en problemidentitet som sammenfaller med institusjonens tilbud. Dette beskrives også som sosialarbeiderens paradoks. Verden på individnivå er mye mer komplisert enn som så, og det er i sosialarbeiderens yrkesetos å møte personene der den er. På bakgrunn av kategoriseringsprosessene er det vanskelig å ta høyde for ungdommens individuelle behov, og det hele mennesket og ungdommens spesielle situasjon.

Alle institusjonene som mine informanter jobber i har som mandat å ivareta ungdom med seksuelt grenseoverskridende atferd, men problematikken til ungdommen blir beskrevet å være av ulik alvorlighetskarakter. Hvordan ungdommen blir snakket om kan sees på som en prosess hvor ungdommen blir tilbudt ulike muligheter å være på innenfor institusjonen. Som beskrevet i kapittel 2.1.3 er subjektposisjoner skapt i samspill mellom mennesker innenfor ulike diskurser. Innenfor diskursene er det ulike måter å være et subjekt på (Davies and Harré 2001, s. 268), som i min studie gjøres tilgjengelig gjennom miljøterapeutenes forståelser av ungdommens problematikk, institusjonens formål og problemkonstruksjoner. På bakgrunn av hvordan problematikken til ungdommene blir presentert, samt hvordan de blir snakket om i intervjuene, har jeg valgt å presentere dem i to kategorier, enten som de farlige ungdommene eller som de vanlige, men omsorgssviktede ungdommene etter hvordan miljøterapeutene snakker om alvorlighetsgrad av problematikken. Alle ungdommene beskrives som grenseløse, men i varierende grad. Jeg vil underveis diskutere hvilke subjektposisjoner det er mulig å ha innenfor problemdefinisjonene.

5.2.2 Den farlige ungdommen

To av ungdommene i materialet beskrives som ungdom med en utagerende seksualitet, hvor det er fare for nye overgrep. Det beskrives at den ene ungdommen har sannsynligvis selv opplevd alvorlige seksuelle overgrep fra nære omsorgspersoner, den andre har levd et liv preget av vold og overgrep, samt ukritisk tilgang til pornografisk materialet. Den ene ungdommen har tidligere forgrepet seg på yngre barn og dyr, den andre ungdommen beskrives å ha en verbal grenseoverskridende atferd, samt seksuelt grenseoverskridende handlinger som å jkke på de, være fysisk nærgående og klående mot jevngamle, voksne og yngre barn og kle seg naken i sengene til andre. Begge ungdommene bodde på tiltak alene, med voksenpersoner som følger dem hele tiden eller mesteparten av tiden. På spørsmål om hvordan miljøterapeuten vil beskrive den ene ungdommen, fortalte hun:

Han er jo en seksuell avviker. Han er utagerende, mangler grenser og er i fri flyt. Han er veldig krevende med alle rundt seg, så ingen hadde klart å ramme han inn før eller fått til noe, og vi ble den siste posten for han før han sendes på lukket... med en gang jeg møtte han tenkte jeg at om vi bare fikk rammet han inn så fikk vi skikk på han. Jeg var vel mer optimistisk i starten, nå er jeg blitt mer realistisk tror jeg. Det går ikke an å forandre hvis han ikke vil jobbe med seg selv. Jeg trodde vi kom inn såpass tidlig at vi kunne påvirke, men han takler ikke frihet. Jeg ser på han som en potensielt farlig mann som må rammes inn i lang tid, om ikke hele livet.

Miljøterapeuten er tydelig på at hun opplever ungdommen som en seksuelt avvikende og farlig ung mann, med liten vilje til å gå inn i en endringsprosess. Guttens manglende vilje til å forandre seg til tross for at miljøterapeutene har forsøkt å "ramme inn" blir beskrevet som grunnen til at han oppleves som farlig og veldig grenseløs. Da jeg spurte om miljøterapeuten kunne fortelle hva hun trodde var bakgrunnen for denne måten å være på forteller miljøterapeuten

Jeg tror han har vært utsatt for traumatiske opplevelser over lang tid. Mulig incest, overgrep fra nære omsorgspersoner tidligere. Fra han var bitteliten har han hatt store hull i utviklingen som det nå er vanskelig å tette. Han viser veldig lite empati. Han lærer jo gjennom hele livet, men om en ikke utvikler empati tidlig er det vanskelig å gjøre det nå. Hvis vi får han til å holde seg innenfor norske lover, så er mye gjort, men så lenge han ikke gjør det så er han farlig. Hvis vi skal få han til å ta ansvar, blir han plutselig den lille gutten, og når en ser på andre små barn er det jo lite ansvar de makter å ta på seg. Det er det som gjør at jeg fortsetter å ville jobbe med han er at jeg fortsatt ser den lille redde gutten som søker omsorg og er litt nysgjerrig og guttete kan en si Samtidig ser samfunnet og rettssystemet på han som en 16 åring som skal ta ansvar, og ikke den lille gutten som ikke får det til.

Det er en ambivalens mellom et bilde av en farlig 16 år gammel gutt, og et lite barn som beskrives å finnes i han. På en side stilles det forventninger om at gutten skal ta ansvar for egne handlinger, og på den andre siden sees han på som et lite skadet barn som ikke klarer å ta ansvar. Egelund (2003, s. 73) skriver at et omdreiningspunkt omkring vilje har en betydning for hvordan hvilke posisjoner en blir tilbudt innenfor institusjoner. Om ungdommen forstås i en ramme av at han *ikke kan* i motsetning til om han *ikke vil* er

mulighetene for å bli tilbudt en posisjon som verdig å hjelpe i motsetning til en posisjon som uverdig og stigmatisert. I videre refleksjon rundt denne ambivalensen mellom å ikke ville og å ikke kunne forteller miljøterapeuten at ”det handler på mange måter om at han ikke er moden. At de hullene må tettes for at han skal bli hel. Han må gradvis gjøres stor, men jeg er redd for at det kan være for sent på mange områder for han”. Gutten havner mellom to motstridende subjektposisjoner, mellom en posisjon som farlig og grenseløs, uten ønske om endring og som en skadet liten gutt som ikke kan ansvarliggjøres for handlingene. I materialet kan det virke som om den farlige, uvillige posisjonen står sterkest, noe som samsvarer med reaksjoner stigmatiserte personer ofte møter, de sees på som noe annerledes, noe degradert (Goffman et al. 2009, s. 46). Ingenes and Kleive (2011, s. 22) beskriver at på grunn av tabuet rundt seksuelt grenseoverskridende atferd havner ofte ungdom med veldig utfordrende seksualisert atferd i en uverdig posisjon.

Den andre ungdommen er 14 år og har ikke begått seksuelle overgrep, men beskrives å ha en krevende og tilstedeværende grenseoverskridende seksuell atferd. Han beskrives å være en letpåvirkelig gutt, som det ikke er tvil om han ville begått overgrep i situasjoner hvor han hadde blitt påvirket til det eller hadde lett tilgang. En miljøterapeut beskriver han som:

det er en gutt som har levd i mange år med en skadelig omsorgssituasjonen, han har bland annet blitt eksponert for at mor er blitt voldtatt, og har utviklet en voldelig seksuell atferd. Det er det som er hovedproblemet, som vi møter i det daglige. Han har ganske ekstreme uttrykksformer, dårlig på å kamuflere følelsene sine. Omstiller seg raskt. Kan være veldig blid og veldig sint. Det er veldig lite sammenheng mellom situasjon og følelsene. Det er jo en gutt som sliter på mange områder. Han er veldig verbalt seksuelt utagerende, det er noe vi merker hver dag. Han forstår ikke grenser når det kommer til seksualitet.

I tillegg til å bli beskrevet som en ungdom som er farlig, med en voldelig seksuell atferd beskrives denne ungdommen også som en ”en fargerik personlighet, en god gutt med mye sjarm”. Denne gutten blir også beskrevet som en farlig gutt, men posisjonen som en liten skadet gutt som ikke kan noe for situasjonen han er i er mer fremtredende enn hos den andre. Miljøterapeutene snakker også om at gutten fortsatt er ung og i en positiv utvikling, og at de har tro på at han kan endre seg de neste årene, samtidig som at de forteller at gutten er i stor risiko for å endre seg til det negative, og ende opp med å skade andre, eller begå selvmord.

I beskrivelsene av begge disse ungdommene blir den grenseoverskridende seksuelle atferden og nevnt eksplisitt, sammen med beskrivelser om at de har levd under vanskelige forhold som blir tillagt vekt som årsak til den seksuelle atferden, noe som sammenfaller med forståelsen for seksualisert atferd og overgrepets problematikk i litteraturen om ungdom som krenker andre seksuelt (se kapittel 1). Jeg analyserer det som at det er to motstridende posisjoner som er tilstede i fortellingene om begge guttene. Den ene subjektposisjonen de blir tilbudt er en posisjon som en farlig ungdom uten vilje til endring, en grenseoverskridende ungdom som må kontrolleres, den andre er en posisjon som skadde barn, barn som har opplevd grusomme ting og har hatt mangelfull og skadelig oppvekst og dermed ikke kan ta det ansvaret som forventes av en ungdom på samme alder, eller den grenseoverskridende seksuelle atferden.

5.2.3 De vanlige men omsorgssviktede ungdommen

De andre ungdommene i materialet bodde på tiltak sammen med andre. Alle disse ungdommene har vært tiltalt for å ha begått seksuelle overgrep mot jevnaldrende, men ingen av ungdommene har fått en sedelighets dom. Alle disse ungdommene ble snakket om på en mye mer positiv måte enn de to andre ungdommene. Det grenseoverskridende seksuelle blir ikke nevnt eksplisitt i beskrivelsen av ungdommene, de blir tillagt andre kvaliteter som at de er gode, men grenseløse gutter som ikke har lært hvordan de skal forholde seg til andre mennesker på en god måte. En miljøterapeut beskriver to av ungdommene som

De er rolig, ordentlige. Selvfølgelig så er de ungdommer de og med hver sine problemer. Men generelt rolige og ordentlige, hyggelige å være sammen med. Så er det selvfølgelig dager hvor de har det vanskelig, hvor de er vanlige tenåringer som alle andre. Guttene vi har her har sett mye vold, sett at far har gjort sånn med mor og andre damer.

En annen miljøterapeut beskriver to andre ungdommer som ”de har mange kvaliteter som jeg ikke tenker er vanlig for andre på deres alder. De har sympati, empati, de unnskylder seg når de har gått for langt. De lærer av feilene sine”. Ungdommene blir ikke snakket om som farlige, men som ungdom som mangler en del grenser.

Miljøterapeutene beskriver ungdommen som grenseløse fordi de har opplevd vold og omsorgssvikt og vært vitne til overgrep, og av den grunn ikke forstår egne og andre menneskers grenser. Det refereres til en diskurs om avvikende utvikling, at ungdommene på grunn av dysfunksjonelt samspill i barndommen ikke har fått mulighet til å utvikle seg normalt (Larsen 2004, s. 31). Ungdommene har manglet grenser i oppveksten, og vært i samspill med andre som manglet grenser og de kunne derfor ikke noe for at de også er grenseløse. De defineres som ungdommer som ikke kan noe for situasjonen de er i men allikevel som skadde ungdommer som er en risiko for samfunnet (Jansen and Haavind 2011, s. 84).

Da jeg spurte en miljøterapeut om hva som var grunnen til at ungdommene bodde på institusjon for ungdom med overgrepssproblematikk fortalte hun at

begge to har vært anmeldt for overgrep, og etter politutredning har det endt opp med at det var ord mot ord. Den episoden som gjør at han ene er her, det finnes ikke en side av den, men flere. Det var en jevnaldrende jente, og han sier at hun var med på det. Det blir jo ord mot ord. Så han er ingen sånn overgriper som tar noen og tvinger, men det vet vi jo ikke helt da. De er veldig mottagelige for behandling de to guttene som er her nå, veldig. Så er de unge gutter i tenårene som skal protestere og være i opprør, frese på oss. Men det er helt normalt liksom å gjøre det. Det hadde de gjort i en vanlig familie også.

I flere av fortellingene om ungdommene legges det vekt på usikkerheten omkring overgrepet de har vært tiltalt for. I andre fortellinger legges det vekt på at ungdommen begikk overgrep, men at ungdommen ikke forstod at det de gjorde ikke var greit. En miljøterapeut forteller at ”jenter på den alderen, særlig de med en vanskelig bakgrunn sier ikke alltid nei, og viser ikke at de ikke vil”. Det legges vekt på at ungdommene har gjort en feil, og at de ikke nødvendigvis var skyld i det alene. Det finnes ikke noe bevis for at overgrepet ikke bare var naiv utprøving, eller at ungdommen ikke forstod at de overskred en grense. Hennem (2002, s. 265) skriver at et grenseløst menneske kulturelt oppfattes som en samfunnstrussel. Det er et menneske som ikke forstår grenser eller ikke har lært dem, og dermed ikke forstår frihetens begrensninger. Grenseoverskridelser skaper uorden og kaos, fordi det viser til at det det umulige kan være mulig. I dette tilfellet handler det om seksuelle overgrep, ungdommene har ikke forstått eller lært hvor grensen går, de har overskredet andres frihet.

I alle beskrivelser av ungdommene går det igjen en sammenlikning med at de er som alle andre ungdommer. Dette gjelder også i de tilfellene hvor ungdommen viser uønsket atferd, som utagering, sinne og irritasjon mot miljøterapeutene. De beskrives inn i en diskurs om at ungdomstiden er en utprøvende periode som er preget av uro og opprør hvor ungdommene strever mot selvstendighet og autonomi (Hennum 2002, s. 73).

Miljøterapeutene fortelle at ungdommen er behandlingsvillige, de ønsker hjelp og innenfor institusjonenes rammer får de mulighet til å utvikle seg.

her blir de fulgt opp så tett. Vi har personal som følger de opp flere dager på rad. Vi kommer på jobb og er helt utvilte, og er klare for det som måtte komme uten å tippe over. De er veldig trygge på oss, og alt dette fører til trygghet for de. Det tror jeg er grunnen til at de er så rolige. De blir sett og hørt. Trygghet har så mye å gjøre for en person, da får de rom til å utvikle seg og vokse. De har ikke hatt en normal oppvekst, så det er dager med problemer, men det står vi i med trygghet.

Fortellinger om miljøterapeutenes trygghet, stabilitet og omsorg for ungdommen kommer tydelig frem. Det beskrives at noen av ungdommene tidligere har vært utagerende, men at de nå har roet seg innenfor de rammene som blir satt for dem. En kan tenke seg at diskursene miljøterapeutene forstår ungdommen innenfor skaper to kategorier og tilhørende forståelsesmåter som er tilgjengelige for ungdommen å innta. De blir tilbudt subjektposisjoner som vanlige og gode ungdommer, samtidig som de blir forstått som grenseløse men behandlingsvillige ungdommer som trenger hjelp til å forstå grenser. Gjennom den sosiale interaksjonen ungdommen har i møte med miljøterapeutene, kan ungdommen skape seg selv i lys av de tilgjengelige posisjonene (Davies og Harré 2001, s. 261-262). Miljøterapeutene beskriver at selv om det er gode ungdommer så har de begått seksuelle overgrep, og da kreves det at de blir rammet inn mer enn andre ungdommer som ikke har overgrepssproblematikk.

5.3 utfordringer av den familiære normen

Samtidig som deler av institusjonenes struktur speiler familieliv, er det flere aspekter ved omsorgs og samspillspraksisene i hverdagslivet på institusjonene som skiller seg fra rådende diskurser om familieliv.

5.3.1 Et kontrollert liv

Et område hvor institusjonsverdenen skiller seg fra diskurser om familien, er i forhold til kontroll og overvåking av ungdommens liv. På institusjonene er det i stor grad miljøterapeutene som tilrettelegger hverdagens rammer på institusjonene. Ungdommene har en bestemmelsesfrihet når det kommer til hvilke de aktiviteter ønsker, hva de vil ha til middag og hvordan hverdagen utformes, men rammene rundt aktiviteter og deltakelse blir i stor grad bestemt av terapeutene, samt overvåking og kontroll av ungdommen er en viktig ramme for all aktivitet, omsorg og samspill. Det kommer tydelig frem fortellinger hvor forholdet mellom rådende tanker om at ungdommer skal oppfordres til selvstendigjøring og frihet (Hennum 2002, s. 73) kolliderer med institusjonenes begrensninger og kontroll av ungdommene.

Alle ungdommene i materialet har sterke begrensninger i bevegelsesfrihet, og muligheter til å utfolde seg sosialt. Det blir begrunnet i at miljøterapeutene må være sikre på at ungdommen ikke forgriper seg seksuelt igjen det før de slipper opp kontrollen. Hovedmålet for oppdraget deres beskrives som sikring, å sørge for at ungdommen ikke skader andre². Dette setter rammer for hvilken omsorg og utviklingsmuligheter ungdommen kan få innenfor institusjonen. En miljøterapeut forteller

omsorg går veldig mye på forutsigbarhet og trygghet. Det å prøve å ta han med ut blant andre mennesker i kontrollerte former, der vi har kontroll. Kjente steder. Det er det det går ut på. Bestillingen vår fra barnevernet er sikring. Det er den omsorgen vi får gitt innenfor de rammene vi har her.

Et av dilemmaene miljøterapeutene står i er *når* og *om* det er mulig å være sikre på at ungdommen ikke forgriper seg. En kan si at ungdommene er bærere av et stigma (Goffman 2009) som danner grunnlaget for samhandling, omsorg og kontroll. Flere av miljøterapeutene

² At hovedmålet er sikring sammenfaller med beskrivelser i øvrig litteratur om ungdom som har begått overgrep. Se (Epps 1997, Rich 2011, Seto et al. 2010, Innes og Kleive 2011)

snakker om at de ikke er trygge på ungdommen, og at samfunnsvern veier tyngre enn ungdommens mulighet til selvutfoldelse og frihet. En miljøterapeut forteller:

med en gang saken var avsluttet i hans hode (henlagt av politi) så tenkte han at han får gjøre som alle andre ungdommer. Dra på besøk til andre, og henge på senteret og sånt. Og da må vi forklare han at vi ikke kan begynne med det plutselig, dette må vi ta gradvis. Vi må være trygge, også litt for hans del. Altså, vi må trygge alle andre, men også han mot å gjøre sånt igjen. Vi tar jo ganske mye kontroll over hans sosiale liv egentlig med tanke på at han ikke får lov å dra til kompiser alene. Vi skal ha kontroll da. Og så er målet og planen at vi skal slippe opp mer etter hvert. Han er jo 17 år.

En vanlig familie som ikke støtter opp under autonomi og selvstendigjøring ville bli ansett som dysfunksjonell i den vestlige verden (Hennum 2002, s. 73) men innenfor institusjonsrammene beskrives det som et nødvendig onde å fokusere på kontroll av ungdommen for å skjerme samfunnet. En kan se på det som at de profesjonelles problemkonstruksjoner sammen med institusjonenes formål og stigmaet ved å ha begått overgrep fører til praksiser som begrenser ungdommens mulighet til utvikling, det blir omsorgspraksiser som opprettholder stigmatiserte subjektposisjoner (Schwartz 2007, s. 49).

Praksisene som opprettholder de problematiske subjektposisjonene er mange i materialet. At alle ungdommene blir overvåket er en av dem. Noen av ungdommene blir fotfulgt, og har ingen mulighet til å være alene andre steder enn på eget rom og bad på institusjonen. Andre ungdommer har mulighet til å være alene i kortere perioder, hvor miljøterapeutene oppholder seg i nærheten og sjekker innom med jevne mellomrom. Hos en av ungdommene er det en del av rutinene at miljøterapeutene aldri skal slippe ungdommen ute av syne. Et eksempel på disse rutinene i praksis er under en fisketur

Et personal sitter alltid bak i bilen med gutten pga. Sikkerhet. Når vi er ute på isen er det aldri langt mellom oss da vi må følge med om han stikker av gåre. Vi legger opp til at vi er i nærheten pga. Risikoen for at han stikker. Hvis han stikker av gåre, er konsekvensen at vi reiser rett tilbake til tiltaket. Dette vet han. En av oss må følge han til enhver tid. Han har klart å riste oss av før, og da vet vi hva han vil. Er det hester i nærheten, så forgriper han seg på de. Er vi på et kjøpesenter, så vil han prøve å følge

med små barn og forgripe seg. Han klarer ikke å styre seg når han blir fristet, går i en slags transe. Om han ser barn eller dyr, så er han farlig.

Miljøterapeutenes begrunnelsen for at ungdommen følges så tett er at de ikke klarer å være med andre uten at det er fare for bråk eller overgrep. Ungdommene beskrives som ute av stand til å stoppe seg selv, de mangler grensene eller ønsker ikke å forholde seg til grensene. Disse problemkonstruksjonene, og subjektposisjonene som farlige og grenseløse fører til omsorgspraksiser hvor hovedfokuset er på sikkerhet og kontroll. En utfordring med omsorgspraksisene er om ungdommen internalisere stigmaet slik at det fører til selvoppfyllende profetier (Goffman 2009, s. 44-45).

Fokuset på kontroll, overvåking og styring av ungdommene som sees på som en samfunnsfare kan forstås som vanlige maktformer i det moderne samfunnet. Foucault (1994, s. 252 -) beskriver i boken ”overvåking og straff” om det moderne samfunnets kontroll og styring av befolkningen. Det beskrives at samfunnet består av et fengselsaktig nett av kontroll og overvåking som disiplinere mennesket inn i det normale samfunnet og slik skapes en sunn og arbeidsdyktig befolkning. Fra et barn blir født inngår det i ulike samfunnsinstitusjoner som har som oppgave å disiplinere kroppen, den unge overvåkes, sanksjoneres, eksamineres og styres i tid og rom til kroppen er føyelig og styrer seg selv innenfor normene i samfunnet. Dette nettet av maktinstitusjoner er over alt fra skole, lege, pedagoger og sosialarbeidere som fungerer som normalitetens dommere. I de tilfeller hvor et menneske ikke føyer seg etter normalitetens krav settes det inn sterkere maktmidler for å kontrollere de uregjerlige kroppene. De sperres inne, kontrolleres i minste detalj og overvåkes for å endre atferden og normalisere mennesket. I mitt materialet er det mange eksempler på arenaer hvor ungdommen kontrolleres og overvåkes, hvor miljøterapeutene utøver kontrollerende makt ovenfor ungdommene daglig.

Det beskrives at flere av ungdommene har sosial angst, og/eller at de ikke klarer å forholde seg til jevnaldrende på en god måte. De fleste av ungdommene har ingen eller få venner. Ulike fortellinger om tidligere erfaringer med at ungdommen har jokket på små barn i nabolaget, har byttet seksuelle tjenester mot penger og røyk eller en uro hos miljøterapeutene for at noe kan skje, snakkes om som årsaken til at ungdommen ikke har venner. Miljøterapeutene forteller også at ungdommen i stor grad kontrolleres og overvåkes, slik at det er vanskelig for dem å gjøre aktiviteter med jevnaldrende, og at samfunnsvernet må gå

over ungdommens behov for sosialisering når det foreligger en risiko for grenseoverskridende seksuelle handlinger mot andre. Miljøterapeutene beskriver dette som et vanskelig dilemma.

Han har nesten ingen venner, egentlig ingen i det hele tatt. Kjenner noen på skolen. Vi er på et stadie hvor vi vil at han skal ta med vennene hit først, og etter hvert la han få besøke kompiser hvis han vil det. Før fikk han ikke gå noe sted uten at vi så på han, nå kan han gå litt på kjøpesenteret mens vi er i nærheten. Det er litt vanskelig for oss her, fordi vi aldri observerer han i situasjoner hvor det er jenter og han er alene. Jeg hadde ikke vært trygg om han hadde vært med en jente alene, i hvert fall ikke en utviklingshemmet. Men samtidig ikke veldig bekymret. Skolen melder ifra om at det går bra, men samtidig så vet han at han alltid blir fulgt med på, så det er vanskelig å vite egentlig.

Miljøterapeutene beskriver ofte et ubehag ved ungdommens manglende mulighet for sosialisering og læring fra jevnaldrende som sees på som ønskelig og nødvendig. Samtidig beskriver at det er nødvendig for å beskytte ungdommen mot seg selv og samfunnet fra en potensiell overgrepssituasjon. En miljøterapeut forteller at ”noen ganger tenker jeg at vi ødelegger mulighetene hans i livet ved å kontrollere og holde han unna samfunnet, men har vi noe annet valg?”. Miljøterapeutene beskriver at kontrollen fører til vanskelige dilemmaer, men at det samtidig er et viktig fokus videre i arbeidet å sosialisere ungdommen.

Det å unngå ensomheten blir jo en ting fremover. Sosialiseringssfasen, venner og kanskje på sikt det å kunne klare å tilnærme seg en partner. Det vil kunne forhindre at han blir en overgriper. Vi vet jo det at mange unge overgripere er ensomme og at det er en av de største risikofaktorene. Vi må ha det sosiale fokuset

Ensomhet blir av flere miljøterapeuter beskrevet som en av hovedutfordringene, da mangel på sosialt nettverk og venner beskrives som en risikofaktor for videre seksuelle grenseoverskridelser (Lorraine Green 2002, s. 150). Dilemmaet mellom risikoen for grenseoverskridende seksuelle handlinger og nye overgrep, og det å slippe opp grensene rundt ungdommen slik at de får mulighet til å være sosiale er vanskelig. En miljøterapeut forteller:

Vi prøver nesten å pusje situasjoner hvor vi må slippe opp litt. Han har veldig få venner. Vi prøver å få han til å invitere venner hit. Vi har alltid måtte gjøre det, han er

redd for å få et nei. Trygge han på det så han kan få et sosialt liv, det er det viktigste. Fortsette samtaler rundt det seksuelle og normalitet rundt det. Det er på en måte det vi kan gjøre tenker jeg, sånn at vi kan si at vi har gjort det vi kan når han flytter ut og skjer det noe da, så kan vi ikke ha gjort noe med det. Det er en risiko ifølge testene han har tatt, for nye overgrep. Men igjen, vi kan ikke lukke han inne for alltid, det går ikke. Han er snart 18 år. Han skal leve et liv han og. Han må skjønne hva som er greit og ikke, at et nei er et nei. Så han ikke gjør noen overtramp. Det blir det viktigste.

Miljøterapeutens beskrivelse av at de må presse frem situasjoner hvor de må slippe opp er et påfallende eksempel på praksis rundt dette dilemmaet. Den sterke kontrollen i miljøterapeutenes omsorgspraksiser kan sees på som rammer som er med på å opprettholde de stigmatiserte problemkonstruksjonen av ungdommene, de blir hele tiden påminnet den risikoen de utgjør i samfunnet. Det er et dilemma som er vanskelig å løse.

Ungdommens muligheter til å bruke data og internett er også et gjennomgående tema i intervjumaterialet hvor dilemmaet mellom å kontrollere og la ungdommen utfolde seg normalt er tematisert. Noen av ungdommene har tidligere hatt begrensninger på internettbruk ved at det er installert foreldrekontroll på nettverket og gjennomført regelmessig gjennomgang av PC, men har nå mer frihet på bakgrunn av at de overholder regler som er satt. De farlige ungdommene blir overvåket under internettid ved at en miljøterapeut sitter ved siden av ungdommen. En av miljøterapeutene forteller om overvåkingen i forhold til data uten nett og med internett tilkople

vi prøver å være mest mulig som et vanlig hjem da, og da er det ikke vanlig at de voksne sitter over og kikker, Men vi er rundt og holder øye med han. Han har ikke fri tilgang til internett. Når han er på nett sitter vi der og må ha veldig god kontroll, fordi han har en historikk hvor han søker på mye uønsket pornografisk materiale. Det er alt fra erigerte penisser til nakne damer. Også i forhold til facebook må vi passe på. At han ikke blir utnyttet eller sjikanerer andre. Det er selvfølgelig gått igjennom med fylkesmann og saksbehandler, og helt innenfor vårt omsorgsansvar.

Her kommer det igjen frem at det ikke er ønskelig i et vanlig hjem at ungdommen blir overvåket, men at det er nødvendig for å beskytte ungdommen og samfunnet.

5.3.2 Kjønn og autoritetspraksiser

Et annet område hvor institusjonslivet skiller seg fra familiediskursen er i forhold til kjønn og autoritet. Innenfor en familiediskurs ligger kjærlighet og nærhet til grunn for organisering av omsorg, og det er særlig mor som blir ansett som den følelsesmessige og nære omsorgspersonen, mens far ansees å være den grensesettende. Selv om familieorganisering og forventninger til kjønn i familien har endret seg gjennom tidene, er det fortsatt kulturelt innforståtte normer for foreldreskap, og hvordan kvinner og menn er forskjellige i forhold til å gi omsorg (Hennum 2002, s. 50-55). De institusjonelle diskursene om kjønn i forholdt til omsorgsoppgaver og kjønnede posisjoner skiller seg fra de familiære kjønnsdiskursene. Idealet på institusjoner er at de ansatte skal ha sosialfaglig bakgrunn, de skal være profesjonelle og de har lik autoritet i forhold til omsorgsarbeidet. Profesjonalisering er noe vi vanligvis ikke forbinder med familieliv. Miljøterapeutene har institusjonen som lønnsarbeid og det profesjonelle kommer til syne gjennom planmessig og rasjonelt omsorgen for ungdommen for å oppfylle fastsatte formål (Ericsson 2009, s. 63-64).

I materialet som omhandler de farlige ungdommene blir forholdet mellom kjønn, nærhet og omsorg beskrevet som et vanskelig tema. Flere av miljøterapeutene beskriver hvordan kjønnede relasjoner har en innvirkning på samspill og omsorgspraksiser i dagliglivet. Miljøterapeutene forteller at de opplever at ungdommen skiller mellom kjønn på miljøpersonalet, de forteller at ungdommen forholder seg til kvinner som mindreverdige, og plasserer dem inn i tradisjonelle kjønnsroller, hvor kvinnen oppfattes som det svake kjønn (Beauvoir 2000, s. 691). Miljøterapeutene forteller at det er uakseptabelt å ikke respektere kvinnelig personal, på institusjonen har alle ansatte lik status. En måte å forstå det på er at miljøterapeutenes posisjon som autoritetspersoner blir utfordret av diskurser om kjønn i samfunnet. Miljøterapeutenes autoritetsposisjon er tildelt i kraft av ansettelsesforhold, og gjennom de praksiser miljøterapeutene legitimt kan benytte for å opprettholde autoritet. Tradisjonelt er autoritetsbegrepet koplet til menn, og i familien i form av en farsfigur, diskursen om autoritet er tradisjonelt kjønnet. Innenfor denne diskursen er det vanskelig for kvinner å ha autoritet. I barnevernsinstitusjonene tildeles begge kjønn autoritet, autoritetspersonens makt ligger i stillingen og posisjonen, den ligger ikke i ungdommens legitimering av miljøterapeuten som autoritet (Hennum 2002, s. 231-264).

En av miljøterapeutene forteller at ”han har et kvinnesyn som er veldig dårlig. Altså, han ser på dem som noen en bare skal lage mat, pules og passe på barn. Og når han finner ut at det ikke er sånn, så får han litt problemer tror jeg”. Miljøterapeuten forteller videre at

det er en tydelig kjønnsforskjell. Han er enten slem eller seksuell mot damer. Når han holder på med sånn splitt og hersk og ikke forholder seg til damene, så avviser vi han begge to og forklarer gutten at om han ikke kan oppføre seg, så får han sitte alene. Han får ikke lov å være kjip mot den ene uten grunn.

I forhold til den andre ungdommen forteller en miljøterapeut at ”Det er generelt vanskeligere for han å forholde seg til jenter. Jenter er det svake kjønn. Han har et litt sånn 50-talls syn på jenter. At de er underlagt mannen”. Det beskrives at det er avhengig av om det er god kjemi mellom ungdommen og personalet og lengden på relasjonen men at ungdommen skiller mellom hvilke situasjoner han henvender seg til personalet ut ifra personalets kjønn. Et eksempel på dette er at ungdommen henvender seg til kvinnelig miljøterapeuter når det handler om tradisjonelle omsorgsoppgaver som legging, trøst og nærhet, og menn når de vil spille, være på data eller gjøre aktiviteter. Disse forventningene som knytter praksiser til kjønn bygger på en konstruert kjønnsdualisme, med klare forestillinger om hva det mannlige er og hva det kvinnelige er (Hennum 2002, s. 79).

Det kan virke som om kjønnsdikotomien til en viss grad aksepteres og forstås som naturlig av miljøterapeutene, så lenge forventningene fra ungdommen ikke utfordrer grenser som omhandler seksualitet, utfordring av autoritet eller nedverdiggelse av de kvinnelige miljøterapeutene. I materialet om de farlige ungdommene er det mange historier om hvordan ungdommene seksualiserer kvinner, og stadig kommer med seksuelle tilnærminger mot dem som innenfor den miljøterapeutiske diskursen ansees som svært grenseoverskridende.

Mossige (2001, s. 14) stiller spørsmålet om hvilke samfunnsmessige diskurser som muliggjør overgrep og seksualisert atferd. Han trekker frem at seksualitet er fenomen som det blir snakket mye om i dagens samfunn, og det har tydelig kjønn karakter. Kvinner blir gjerne fremstilt som underdanige, og menn som erobrer, den maktfulle som tar seg til rette. Dette er tydelig i både populærkultur, media, reklame og særlig i pornografi. Det er en rådende forestilling, en diskurs om at mannens seksualitet er ok, så lenge ikke kvinnen aktivt sier ifra og at kvinner er seksuelle objekter som ikke er likeverdige.

Miljøterapeutene i mitt materialet forteller at de anser ungdommenes seksualisering av kvinner som en del av problematikken til ungdommene³, noe de jobber aktivt med å endre. En miljøterapeut forteller at ”han er ofte seksuell mot kvinnelig personal. Onanerer foran dem og slikt. Viser ingen respekt. Han prøver ofte å være slem mot dem. Så det er noe vi jobber veldig mye med, viser at damer er like som menn på mange måter”. Som en strategi for å motvirke disse tilnærmingene og degraderingen av kvinneligheten og autoritetsposisjonen hos miljøterapeutene er at de forsøker å jobbe med likestilling, ved at de forsøker å vise at de er like i verdi og har lik autoritet⁴. Det beskrives at noen måter å gjøre dette på er å dele likt på praktiske arbeidsoppgaver i institusjonene, som matlaging, bilkjøring, aktiviteter med ungdommen og omsorgsoppgaver. Dette benyttes både som en måte å unngå degradering i arbeidet, samtidig som det sees på som en måte å jobbe med seksuelle grenseoverskridende atferd. En annen måte miljøterapeutene jobber med seksualisert atferd er gjennom å sette grenser for kroppen til ungdommen.

5.3.3 Kroppen som grense

Fysisk nærhet blir tematisert i alle intervjuene på ulike måter, det snakkes om flere forståelser om hvordan fysisk nærhet kan være, hvor grensene for kroppen skal være. Det er særlig i forhold til fysisk nærhet at forståelsen av alle ungdommens grenseoverskridende seksualitet aktualiseres, og gjør seg gjeldende i omsorgspraksisene. I flere av intervjuene blir det snakket om ungdommers behov for nærhet, og viktigheten av å normalisere rundt ungdommer som har begått overgrep.

Det er veldig viktig å normalisere. Mange ganger med seksuelle overgripere gutter så viser folk veldig grenser. Her er komfortsona mi på en måte. Men da kan de bli utestengt fra nærhet. Det er viktig at det finnes en sund nærhet og da trenger de at man sier god natt, gir en klem så ferdig. Man trenger ikke holde igjen, da blir det noe annet. Klemmen skal være på en måte, ikke seksuelt. Om vi sitter på sofaen og ser på film og du kommer litt nært, med bena eller noe, da kan vi si at nå syntes jeg du er litt nær meg, det er ikke vanlig. Vi ligger jo hulter til bulter i sofaen. Nå er du litt for nær kan jeg si, og da tar de det til seg. Så normalisering er viktig. De må, det blir gjerne

³ I samsvar med litteratur om unge som krenker andre (Epps 1997, Rich 2011, Lorraine Green 2002, Seto et al. 2010)

⁴ Det kunne vært spennende å undersøke ungdommene og miljøterapeutenes forståelser av kjønn utfra et klasse perspektiv, men pga. plass, problemstilling og empiri lar ikke det seg gjøre.

sånn når de har begått overgrep at alle holder seg på avstand. Skole, venner, personal, ja alle. Det blir unormalt at en sånn gutt sitter nært. De må få sitte nært de og, må ha samme regler som alle andre. Men de må lære hva som er for nært og hva som er greit.

Normalisering av nærhet blir i alle intervjuene snakket om sammen med snakk om grenser. Det ligger en implisitt forståelse av at hva normal nærhet er og at ungdommene må lære seg grensene mellom normal nærhet og uønsket nærhet. Nærhet skal ikke være for tett, det skal ikke være romantiserende, det skal ikke være seksuelt, men det skal være nødvendig som omsorgsfull nærhet som alle har behov for. Hvilken nærhet som er å anse for å være normal er må forstås kontekstuell. Det er ulike kulturelle føringer for hvilken nærhet det skal være mellom ulike mennesker ut ifra hvilken relasjon de har, og i ut ifra hvilken diskurser som er gjeldende i en tid. I vår tid er gjerne intim og kjærlig nærhet forbeholdt familien, og seksuell nærhet forbeholdt parrelasjoner (Sørhaug 1992, s. 5). Nærheten i familien ansees som noe spesielt, noe privat og som noe annet enn nærhet og omsorg i de offentlige institusjonene (Ericsson 2009, s. 52-53). I mitt materialet aktualiseres forholdet mellom ulike former for nærhet i institusjonene som trekker på diskurser om både det offentlige og private. En miljøterapeut forteller:

Man skal ikke avvise hans søken etter kontakt. Han har ikke hatt noe særlig kontakt tidligere, hans omsorgssituasjon tyder på at det har vært lite av det. Det er viktig at han lærer seg å få trøst og omsorg, men det er ikke greit å spørre om kos for at det skal være romantisk med en eldre voksen kvinne i den settingen vi er i. Vi er jo ikke kjærester.

Innenfor en familiediskurs ligger det implisitt at det skal være følelsesmessige nære bånd mellom barn, og særlig mor. Det skal være kjærlighet og nær omsorg, noe annet vil bli oppfattet som omsorgssvikt (Ericsson 2009, s. 52-53). Barn og ungdoms behov for nærhet og kjærlighet tematiseres i ulike diskurser som er gjeldende innenfor barnevernet og institusjonsomsorg (Neumann 2012, s. 107). I vårt tid står psykologiske diskurser sterkt om tilknytning hvor fysisk omsorg og, nærhet og kjærlighet er avgjørende for barns utvikling (Ericsson 2009, s. 67). Det beskrives at ungdommene har behov for en nærhet som de har manglet når de var yngre, nærhet som forstås som den type nærhet et barn skal få i en familie.

Samtidig forteller miljøterapeutene at ungdommene bryter med forventningene om hvordan nærhet er i en omsorgsrelasjon i familieliknende kontekst, ungdommen seksualiserer nærheten. Når ungdommene seksualiserer nærheten aktiveres stigmaet og tabuet som ungdommer som har vært seksuelt grenseoverskridende bærer med seg (Epps 1997, s. 79-80).

I fortellingene møtes to mulige subjektposisjoner, de tilbudt subjektposisjoner som det lille barnet eller den vanlige, gode ungdommen som har behov for omsorg og nærhet som de har manglet. Samtidig som de forstås da i lys av de problematiske subjektposisjonene, som farlige eller noe grenseløse som har behov for grenser og kontroll. Nærhet i intervju materialet bærer preg av begge disse forestillingene samtidig, nærheten gis sammen med grensesetting. En miljøterapeut forteller om hvordan de jobber med klemmer og grenser:

Nå kan vi gi litt mer vanlig klem, før prøvde han å presse hele kroppen mot, så puppene kom borti han. Det er ikke greit med klem hvor vi gnir kroppene mot hverandre. Men en klem hvor jeg kan gni han litt på ryggen, og kinn mot kinn er greit. Nå prøver han seg ikke så mye i klemmefasen mer.

En måte miljøterapeutene løser dilemmaet mellom ønske om å gi nærhet og behovet for å grensesette er å detaljstyre nærhet. Klemmer skal være korte nok og det skal være nok avstand mellom kroppene for at ikke klemmene skal forstås som noe annet, noe intimt. I flere intervjuer beskrives nærhet i detalj, hvor forholdet mellom den uønskede intime og den normale omsorgsnærheten settes på spissen.

Hvis han og jeg ser film alene, så blir det veldig kamp om det fysiske da. Da kommer han mer og vil at jeg skal stryke på han. Det spør han bare jenter om. Vi har snakket med BUP om det med å sette grenser på det fysiske. Fordi en ungdom trenger jo fysisk nærhet. Men at han vil at jeg skal stryke han på armen og på nakken, så må jeg si at nei, ikke sånn, det gjør jeg ikke. Og så sier jeg at vi ikke kan holde hånda sånn (tvinne fingre), men jeg kan legge hånda mi her (hånd på håndleddet) og så kan vi sitte sånn lenge. Og det skjønner han. Vi har jobbet mye med grensesettingen. Men han prøver seg fortsatt. Vrir hode så han stryker seg mot meg. Så da sier jeg nei, ikke det, skal jeg holde rundt deg så. Ikke sånn brått, ikke etter en gang, men etter to ganger og så nei. Det kan bli slitsomt. Han vil også lukke døren så vi to er der alene.

Det snakkes særlig om seksuelle tilnærminger fra de farlige ungdommene mot kvinnelige miljøterapeuter. Miljøterapeutene forteller at de ønsker å gi omsorgsfull nærhet men beskriver at det er en utfordring når de må sette grenser for uakseptabel nærhet. Hvordan miljøterapeutene forstår akseptabel nærhet knyttes til ungdommens alder og deres seksuelle utvikling. Ungdomstiden forstås som en periode hvor seksualiteten våkner opp (Mossige 2001, s. 14) og de seksuelle grenseoverskridelsene beskrives å være som følge av misforstått og forstyrret praktisering av grenser og nærhet i oppveksten (Haga et al. 2007, s. 9). Miljøterapeutene forteller at de må skille mellom intimitet og akseptabel nærhet, og lære ungdommene hva som er akseptabel nærhet for en ungdom til sin omsorgsgiver. Ungdom som har kommet i puberteten og ønsker samme nærhet de fikk når de var yngre tolkes inn i en seksuell ramme.

Når han var liten fikk han massasje, og trengte mye mer av den fysiske omsorgen. Nå er han blitt så stor at, nei, det gjør vi ikke lenger. Han spør fortsatt, kan du kose på meg, stryke på meg når han ligger i senga med boksershorts da. Og nei, det er ikke aktuelt. Nå er det blitt for seksuelt og vi så at han fikk ståtiss og sånn. Det er jo i forhold til seksualitet og grenser han ikke forstår, og da må vi være veldig tydelige.

Forholdet mellom ungdommens respons på nærhet, alder og seksualitet er med på å danne en forståelse av hva som er akseptabelt og grenseoverskridende, og hva slags nærhet ungdommene får tilgang til. Ungdommene som ikke viser tegn på seksualisert atferd får tilgang til nærhet som massasje, sitte på sengekanten og snakke og klemmer når de ligger i sengen, mens ungdommene som viser tegn på seksuell opphisselse i kontakt med miljøterapeutene mister tilgang til denne formen for nærhetsomsorg.

5.3.4 Opprør og motstand

Ungdommene i materialet har ulike grenser og grad av overvåkning og kontroll i hverdagen, selv om det er tilstede i alle ungdommenes hverdagsliv. I samtaler om utfordringer knyttet til grenser og kontroll snakkes det om ulike måter ungdommen gjør opprør, og hvordan miljøterapeutene håndterer motstanden. Siden grensesetting er en autoritetspraksis som kan aktivisere makten som finnes i relasjoner mellom miljøterapeuter og ungdom fører det til at ulike maktstrategier brukes fra begge hold når det er interessekonflikter om en grense. Bruk av makt er ment å få et resultat som den andre ikke ønsker. Det handler om å bruke maktmidler som er virksomme, det vil si som kan tvinge den andre til å gjøre det en selv vil

(Hennem 2005, s. 202) Makt i Foucaults perspektiv finnes overalt, det er alltid tilstede i alle relasjoner og dermed også i omsorgsrelasjoner. Grenser kan i tillegg til å forstås som normer og påbud forstås som maktutøvelse. Der det er makt vil det også finnes muligheter til motstand, eller motmakt (Foucault 1994, Neumann 2014). Som et svar på grensene motsetter ungdommen seg miljøterapeutene på ulike måter.

I intervjuene som omhandler de vanlige, men omsorgssviktede ungdommene snakkes motstand ofte om som ”vanlig ungdomsatferd”. Det kan sees i sammenheng med at når ungdommen tilbys subjektposisjoner som verdige og behandlingsvillige forstås gjerne motstand som mindre farlig enn om ungdommen plasseres i en problemorientert subjektposisjon (Egelund 2003, s. 75). I intervjuene som omhandler de farlige ungdommene snakkes motstand mot grensene om som opprør. Det er særlig den fastsatte døgnrytmen som snakkes om som en kilde til opprør, samt måltidene. Det beskrives at ungdommene som har faste leggetider kan gjøre opprør ved å være oppe fem minutter over leggetid, stå opp litt for sent så de ikke kommer seg på skolen til tiden, eller at de ikke vil delta i fellesaktiviteter som rydding og se dagsrevyen. I et tilfelle hvor ungdommen blir fotfulgt forteller en miljøterapeut om hvordan ungdommen utnytter denne kontrollen til å oppnå kontroll og makt over personalet:

når han er i dårlig humør så går han gjerne, enten på tur eller ut så vi ikke ser han og må følge. Han vil tøyne grensene, og boikotte når han er i dårlig humør. Det er så veldig lite han bestemmer i løpet av dagen, og han vet at om han går så må vi følge etter og sånn får han kontroll på oss.

Fortellingene om motstand fremkommer i hovedsak når det snakkes om at ungdommen er i dårlig humør, om ungdommen vil noe annet enn personalet eller i forbindelse med arenaer som ofte forbindes med omsorg og nærhet. Måltidene er situasjoner hvor virker som at det ofte gjøres et opprør mot grenser. En måte det fortelles om opprør er når ungdommen ikke vil spise sammen med personalet. En måte å forstå opprøret på, er se på det som et opprør mot tvetydigheten i forholdet mellom omsorg og kontroll. Situasjonene er preget av muligheten for omsorg, for å blir sett, hørt og passet på, som samtidig er strengt regulert og overvåket som norm i institusjonsarbeidet (Backe-Hansen 2011, s. 248). En miljøterapeut forteller

han er glad i mat, det er ingen utfordringer rundt det. Men de gangene han er sint da, så ønsker han ikke å spise middag for å demonstrere sin makt over egen hverdag. Da kan han fort gå inn i en maktkamp. Da sier vi bare at han får spise om han vil, men vi spiser nå. Vi bor her like fullt som han.

En annen form for opprør som blir snakket om er at ungdommen ikke vil dele, eller vil ha alt for seg selv

Han lagde seg masse mat selv før middag han var sint på meg og ville ikke spise med meg. Da vi sa at det var middag, sier han at han bare ville ha fløtegratinerte poteter, han ville ha alt. Da vi sa at han kunne få alt hvis han vill det så ville han ikke ha allikevel.

Opprøret beskrives gjerne som en mulig maktkamp hvor miljøterapeutene må gjennomføre ulike disiplinerende konsekvenser for ungdommen for å gjenvinne sin posisjonen som ansvarlige voksne. Det beskrives ulike metoder for å gjeninnføre grensene, og opprettholde sin posisjon som autoritetspersoner. En mulig konsekvens for å gå i opprør mot grenser er gjerne at ungdommen blir fratatt goder som tv, data og PlayStation. En annen mulig strategi som snakkes om er at ungdommen får beskjed om at det forventes at den deltar, men får slippe og de voksne gjennomfører aktiviteten alene. Dette beskrives å være en mulighet for å ikke gå inn i maktkamp med ungdommen. Et annet eksempel som snakkes mye om i ett av intervjuene er sosial avvisning. En miljøterapeut forteller ”sosial avvisning fungerer godt når han oppfører seg dårlig. Ignorere han til han oppfører seg bedre. Noen ganger trenger han bare være litt alene når han er sur”. Personalet gjennomfører da de daglige rutinene, så får ungdommen valget mellom å delta i felleskapet, eller være alene.

Miljøterapeutenes forståelse av opprør mot grenser kan deles inn i ulike kategorier i materialet. Alle miljøterapeutene snakker om opprør og motstand som forståelig, da ungdommen har liten mulighet til å påvirke egen hverdag, og blir kontrollert i de fleste situasjoner. Samtidig blir grensene og kontrollen snakkes om som en nødvendighet i forhold til problematikk og ungdommenes behov for å rammes inn og overvåkes. Motstand snakkes om som et tegn på at ungdommen ikke aksepterer grensene og dermed fortsatt har behov for

rammene⁵. En annen forståelse av opprøret er at det er vanlig for ungdom å være i opprør mot alle grenser da ungdommen har behov for å vise selvstendighet og at de snart er voksne (Hennum 2002, s. 73). Denne forståelsen er særlig gjeldende i materialet om de vanlige, men omsorgssviktede ungdommene. En siste forståelse som går igjen i intervjuene med to av miljøterapeutene som jobber med de farlige ungdommene er at ungdommen forsøker å være ekkel mot personalet, at ungdommen ønsker å være slem. Det kan virke som om ungdommens stigmatiserte posisjon i noen tilfeller utfordrer miljøterapeutene i så stor grad at miljøterapeutene har vansker med å skape gode omsorgs og samspillspraksiser for ungdommen. I forhold til denne siste forståelsen kan det være nyttig å stille spørsmål om hva slags følelsesavklaring miljøterapeutene har til ungdommenes problematikk. I alle profesjonelle omsorgsrelasjoner er det den profesjonelles ansvar å sørge for at relasjonen fungerer godt, da det er miljøterapeutene som har den formelle makten i relasjonen. I en profesjonell kontekst må den profesjonelles følelsesmessige reaksjoner på vanskelige omstendigheter bearbeides andre steder enn i relasjon til ungdommen, følelsene må håndteres med stor bevissthet for at det ikke skal føre til stigmatisering, og krenkende samspill med ungdommen (Neumann 2012, s. 115-117).

5.4 Miljøterapi og seksualitet

5.4.1 Miljøterapeutenes forståelse av grenseoverskridende seksualitet og overgrep

Alle miljøterapeutene i materialet har jobbet med ungdom med grenseoverskridende seksuell atferd i minimum ett år. Flere av miljøterapeutene har jobbet mye lenger, opp til 25 år.

Miljøterapeutenes erfaringsbakgrunn strekker seg fra å ha bare ha jobbet med de aktuelle ungdommene som det blir snakket om i intervjumaterialet, til å ha jobbet med mange og i ulike kontekster som BUP, barnevernskontor og i familierådgivingstjenester.

En av miljøterapeutene med lang erfaring forteller at

jeg har jobbet med utagerende ungdom i mange år, det å jobbe med grenser og seksuelle overgrep er min faglige styrke. Min første tanke når jeg møter ungdommen er hva har du selv blitt utsatt for. Mange uuttannede mennesker tenker, åh så grusomt, forferdelig. Hvordan kan man forholde seg til sånne ungdommer som har

⁵ jf. Goffman (1967) ”onde sirkel”

gått sånn over grensen. Men jeg tenker med min erfaring, hva har de selv blitt utsatt for. For har du en trygg tilknytning og sunne voksne å forholde deg til, da kommer det automatisk at en ikke gjør sånn. Omsorgssvikt er det store. Jeg tenker at det er en utviklingsforstyrrelse, at det er miljøbetinget ut ifra hvordan omsorgspersonene har agert.

Alle miljøterapeutene forteller om at de forstår de grenseoverskridende seksuelle handlingene og atferden i lys av ungdommens tidligere liv, og i hovedsak hvordan de har hatt det sammen med foreldrene sine. Det blir beskrevet at de er blitt utsatt for omsorgssvikt, store traumer, har en utrygg eller desorganisert tilknytning og at de har hull i utviklingen. Alle begrepene og beskrivelsene av ungdommen bygger på en psykologisk forståelsesramme, hvor tidligere opplevelser preger hvilket hvordan en blir som menneske (Broberg et al. 2006, s. 29-30). De seksuelle grenseoverskridelsene blir beskrevet som et resultat av mangler og hull inni ungdommen, hvor miljøterapeutenes jobb er å gi utviklende omsorg og sørge for et samspill som ”tetter igjen hull” og fremmer en normal utvikling.

Når det gjelder forståelsen av problematikken kan det skilles mellom miljøterapeutene som jobber med de forskjellige kategoriene jeg har plassert ungdommen i. I forhold til de vanlige, men omsorgssviktede ungdommene beskriver en miljøterapeut som hadde jobbet med to av ungdommene at

det var jo veldig nytt for meg, hadde aldri vært borti det før. Men så har det nok alltid ligget i meg at jeg vil hjelpe de svake, og så må man skille mellom sak og person. For hvis jeg skal tenke på hva de har gjort hele tiden, så blir det vanskelig å hjelpe og støtte. Da blir det for vanskelig. Jeg må ta personen for det den er nå, og bli kjent med personen”.

Flere miljøterapeuter snakker om viktigheten av å skille mellom ”sak” og person. De seksuelle grenseoverskridelsene blir omtalt som en handling, som noe som må skilles fra den egentlige personen. I denne forståelsen ligger det implisitt at de grenseoverskridende seksuelle handlingene og personen ikke er det samme, at det er en handling og ikke en del av hvem den unge ”egentlig er”. Gjennom å bli kjent med den egentlige personen, kan en plassere ungdommen inn i en posisjon som hjelpetrengende, som ungdommen som trenger hjelp til å forstå grenser i motsetning til farlig eller slem. Dette kan være et uttrykk for det

sterke tabuet det er rundt seksuelle overgrep (Søftestad 2005, s. 25) og det vanskelige med å forholde seg til personen om en skulle tenke på handlingene de har gjort i det daglige samspillet og omsorgsarbeidet.

Miljøterapeutene som jobber med ungdommer som jeg betegnet som de farlige ungdommene beskrev også at det var viktig å skille mellom sak og person. De forteller imidlertid at det er vanskeligere å gjøre dette skillet, og at de strever med å ”se det gode” i ungdommen. En miljøterapeut forteller

i begynnelsen var det veldig få som visste noe egentlig, mye upløyd jord. Jeg tenkte vel at jeg er litt sånn som liker det sære og utfordrende, så først tenkte jeg at det skulle bli spennende å jobbe med han. Etter hvert som en del av atferden hans er blitt kartlagt og det er kommet frem grusomme ting han har gjort, så ser jeg nok på det litt annerledes. Spesielt etter et overgrep som han filmet og tok bilder av. Vi fant bildene på PC-en hans og jeg måtte identifisere de hos politiet. Da var det vanskelig å forholde meg til han, mye avsky og skepsis. Han angret ikke, og vi visste at han hadde gjort det. Det ble vanskelig å stole på han, spesielt ute blant folk. Da var det vanskelig å se noe positivt med gutten. Det er mange voksne som har sluttet rundt han etter det. Vi som er igjen jobber for å prøve å se gutten som den han er, ikke bare handlingene. Han er jo en god gutt også. Men jeg gjør jobben min på en annen måte nå. Jeg leser han på en annen måte rett og slett, tar mer avstand. Det med unger er ekkelt rett og slett.

I beskrivelsene hvor det kom frem at miljøterapeutene som hadde identifisert, vært vitne til eller visste at ungdommen hadde foretatt seg seksuelt på yngre barn opplevde at det kunne være vanskelig å forholde seg til ungdommen i ettertid, og at de følte ubehag og avsky mot ungdommen. Miljøterapeutenes forståelse av ungdommens problematikk vekker følelser knyttet til tabuer om overgrep (Epps 1997, s. 80). Det beskrives også senere i materialet at denne avskyen, til tross for forsøk på å se det gode i ungdommen overtar i situasjoner hvor de forstår ungdommens væremåte som seksuell. En miljøterapeut forteller at det ”iser til i ryggraden” når ungdommen ser på barn når de er ute, når ungdommen ser på tv og de opplever at han blir tent av barn på tv, når han snakker om eller er i nærheten av barn i det hele tatt. Miljøterapeutene beskriver at de strever med å klare å gi omsorg til noen som har skadet andre og viser en atferd som vekker avsky.

Det er et tydelig skille mellom hvordan miljøterapeutene vurderer handlingene og atferden etter hvem som er offer for handlingene. Miljøterapeutene som jobber med ungdom som har begått overgrep på dyr og yngre barn forteller at de distanserer seg fra ungdommen og opplever det som vanskelig å gi nærhet og føle og ønske noe godt for ungdommen. En av miljøterapeutene forteller ” *Det er liksom ikke sånne småkriminelle ting han gjør, det er barneporno og dyreporno, og det er det harde straffer på. Om han ikke endrer kurs, kommer han til å havne i fengsel. Da har han ødelagt sitt eget liv, i tillegg ting mange andres*”. Når jeg spør om han tenker det ville vært annerledes om det hadde ikke hadde vært barn og dyr svarer miljøterapeuten ”*Det er følt uansett, men litt eldre jenter ville aldri blitt med på det. Det at han manipulerte den lille jenta, hva han er i stand til å gjøre med barn. Han er jo en trussel mot barn. Jeg ser bare på han som en jobb, thats it*”.

5.4.2 Samtaler om seksualitet

Seksualitet er noe som blir snakket mye om på noen institusjoner, og andre mindre. I intervjuene som omhandler de ungdommene som ikke viser grenseoverskridende seksualitet overfor miljøterapeutene, det vanlige, men omsorgssviktede ungdommene, forteller miljøterapeutene at de forsøker å finne inngangsporter til å snakke om seksualitet for å få mulighet til å jobbe med ungdommenes problematikk. Miljøterapeutene forteller at det er en utvalgt person i institusjonen som har hovedansvaret for å snakke med ungdommen om seksualitet og overgrepene som har skjedd, og at seksualundervisningen er lagt opp som en egen aktivitet. De forteller at seksualitet og relasjoner hovedsakelig blir snakket om i situasjoner som kommer opp. Et eksempel er når en miljøterapeut henter en ungdom på skolen, og observerer at en jente henger rundt halsen på ungdommen og lager sugemerker på halsen hans. Miljøterapeuten forteller at ”jeg sier til han, du jeg har tenkt litt på hva jeg så i går. Jeg syntes ikke det var sundt at hun slengte seg rundt halsen din og du står der. Hva er det? Det er bare tull. Det er din kropp og det er du som går med sugemerket”.

Andre situasjoner det snakkes om seksualitet er om det dukker opp spontant, for eksempel når de ser på film eller hører om ting på radioen. En miljøterapeut forteller at grunnen til at de bruker situasjoner som kommer opp er at ”Mye av det vi sliter med er at han vegrer seg rett og slett. Seksualundervisningen blir vanskelig. Skolen er viktig da, de samarbeider vi godt med, de kommer mer igjennom. Så da må vi bruke andre inngangsporter”. På denne måten skapes det spontane situasjoner som muliggjør samtaler forteller de.

En måte å forstå stadig snakk om seksualitet på i institusjonene er å ta utgangspunkt i Foucaults forståelse av bekjennelse og terapeutiske intervensjoner som en moderne form for maktutøvelse av seksuell praksis som forstås som avvikende. Seksualiteten er et møte mellom maktfulle krefter og skam (Foucault 1999, s. 69). Som tidligere beskrevet er et sentralt objekt for maktutøvelse den avvikende kroppen. Ut ifra normalforståelse av seksualitet og et ønske om å kontrollere befolkningen, har ulike autoritetspersoner makt til å kontrollere seksualitet gjennom å få frem bekjennelser om syndig og umoralsk seksualitetspraksiser, fordømme den og disiplinere avvikere ved å sanksjonere, få de til å internaliserer fordømmelsen og endre atferd (Burr 2003, s. 70-71). I mitt materiale er miljøterapeutene i en autoritetsposisjon med mandat til å jobbe med at ungdommene endrer sin grenseoverskridende seksuelle atferd, med tilhørende maktmidler og kontrollmuligheter som finnes i de institusjonelle rammene. Miljøterapeutene som jobber med de farlige ungdommene forteller at den grenseoverskridende seksualiteten er tilstede i hverdagen som gir naturlige inngangsporter til å jobbe med å endre seksualiteten til ungdommen. En miljøterapeut forteller:

Vi må snakke om det som er vanlig, fordi han må lære seg det slik at han vet hva som er greit og ikke greit. Det er en forutsetning for at han skal kunne klare seg i samfunnet, og slippe å leve under de rammene han er i nå. På internett finnes det så mye rart at vi kan ikke tenke at han skal klare å lære seg hva som er greit ved å se på ting der. Vi må være rollemodeller for han, han har jo ingen venner å snakke med det om slik som vanlige ungdommer. Når du har en gutt som har gått så langt over grensen, så må han få tydelig beskjed når han nærmer seg grensen, for eksempel når han onanerer i sofaen ved siden av oss.

Flere miljøterapeuter poengterer at de må være rollemodeller og snakke med ungdommen om seksualitet fordi de har få andre muligheter til å lære om normal seksualitet. Miljøterapeutene forteller at de ønsker ungdommene et annet liv enn det kontrollerte på institusjonene, og ønsker å hjelpe dem ved å tilby andre forståelser av seksualitet. Et problematisk trekk ved ”rollemodell” forståelsen av egen påvirkning i forhold til ungdommen, er dilemmaet mellom de motstridende subjektposisjonene ungdommene blir tilbudt i hverdagslivet. Samtalene om normal seksualitet blir gjort i beste mening for å hjelpe ungdommene, men er problematiske fordi ungdommene hele tiden blir utsatt for praksiser som bygger på de problematiske subjektposisjonene. Det er den avvikende seksualiteten som er begrunnelsen for daglige

kontrolltiltak og overvåking som er med på å opprettholde de stigmatiserte subjektposisjonene, posisjonene som farlige og grenseløse. En utfordringen er hvordan ungdommene skal kunne forstå seg selv i lys av en ikke-stigmatisert posisjon, med tilhørende praksiser og væremåter om de i samspill med miljøterapeutene er bærer av et stigma? (Goffman 2009, s. 173).

I forhold til de farlige ungdommene forteller en miljøterapeut om usikkerheten rundt om ungdommen ønsker forandring, og at de ofte opplever at ungdommen forsøker å snakke miljøterapeutene til ”lags” for at miljøterapeutene skal tro på at de endrer seg. I fortellingene ligger det en mistro til ungdommens motiv, i tråd med en tildelt subjektposisjon som farlig, og uten ønske om å endre seg. Andre forteller om utfordringer med at ungdommen seksualiserer samtalene:

han har et utømmelig behov for å snakke om sex. Og da er vi gode forbilder, og så kan vi ta balansegangen i det. Vi må tørre å si at ja, vi har sex, og det er vanlig å ha sex med kjæresten sin. Vi skal jo ikke snakke om det så han blir tent. Vi merker jo når han prøver på det. Eeeh si det ordet igjen... nei, sier ikke det ordet. Åh, du sa knulle! Vi gidder ikke det der, det er jo ikke meningen. Vi vil jo ikke at han skal bli tent av oss. Vi snakker om sex for å normalisere og for informasjon, men ikke for at han skal bli kåt.

En annen utfordring flere av miljøterapeutene forteller om er usikkerheten om hvordan de skal snakke med ungdommen om seksualitet, og hvilken kunnskap de skal legge til grunn i samtalene. Flere av miljøterapeutene forteller at de hadde lite erfaring fra tidligere, og de syntes det er utfordrende å snakke om det. De forteller om at det var lite fokus på seksualitet i utdanningen, og at de skulle ønske at de hadde hatt mulighet til å lære mer om de. En miljøterapeut forteller:

Veldig lite, jeg skulle ønske vi fikk noen metoder, og et språk for å snakke om seksualitet. Hvordan få de til å snakke om det, og det krever jo at vi kan snakke om det uten å bli flau og rødme. Når jeg sa pikk og ronke første gang merket jeg at jeg ble rød i hele ansiktet. Det blir i hvert fall flaut om jeg er flau. Jeg skulle ønske vi kunne prøve det ut i praksis før vi satt i situasjonen. Det er jo ikke et tema det blir snakket mye om i profesjonell sammenheng eller i det daglige, og da blir det jo til at en tar utgangspunkt i seg selv. Og spesielt tabuisert seksualitet og overskridende seksualitet,

det som det er ekkelt å snakke om er enda vanskeligere å snakke om når en plutselig må ta det med en ungdom.

Flere av miljøterapeutene fortalte at de tok utgangspunkt i den seksualiteten de selv anså å være normalt i samtaler med ungdommene, og at de støttet seg på behandlingsmanualer. I neste kapittel undersøker jeg nærmere hvilken normalitetsforståelse miljøterapeutene legger til grunn i samtaler med ungdommene.

5.4.3 Den normale seksualiteten

I alle intervjuene snakkes det om hvordan miljøterapeutene forstår normal seksualitet, og hva de tenker er ønskelig for ungdommen. I en tid hvor det finnes mangfoldige diskurser om seksualitet (Foucault 1999, s. 47) og seksualitet representeres gjennom mangfoldige arenaer (Søftestad 2005, s. 10) er det interessant å analysere hvilke forestillinger om seksualitet miljøterapeutene forteller om, da det vil påvirke deres måte å veilede og grensesette ungdommen. Ifølge Foucault er kunnskap og makt tett knyttet sammen. Miljøterapeutenes seksualitetssnakk og forståelser av seksualitet kan ut fra et maktperspektiv forstås som en indirekte maktutøvelse, da miljøterapeutene gjennom sin autoritetsposisjon representerer ”sannheten” som ungdommen må underordne seg, samt muligheten for disiplinerende maktutøvelse som grenser og kontroll når ungdommen motsetter seg normaliseringskravet (Neumann 2014, s. 330).

Den normale seksualiteten i materialet snakkes hovedsakelig om som enten noe man har i et parforhold, eller som noe man har med seg selv alene. Onani snakkes om som en akseptabel måte å være seksuell på for ungdom på institusjon. Onani defineres som vanlig, og som ønskelig. Miljøterapeutene forteller mye om hvordan de ofte må begrense onani som er uakseptabel, men at de snakker med ungdommen om at det er greit å onanere alene.

Vi snakker mye om at det ikke er feil å onanere, det er helt vanlig og noe de fleste gutter gjør på den alderen. Så vi er veldig åpne om det, men at det er noe en gjør privat, det er personlig. Han har tidligere sittet foran dataen i stua og onanert. Da lukket han døra og ville være alene på stua. Det skal han ikke få lov til. Så lenge det ikke er i fellesområdet, foran noen, foran barn så er det greit å onanere. De var visst veldig tydelige på det da han ble tatt her på stua, hvor han fikk beskjed om at det ikke var greit.

Onani beskrives som ikke bare ønskelig og vanlig i forhold til normal seksualitet, men som en hjelp til å roe ned og samle tankene når en er oppspilt. Miljøterapeutene beskriver at de kan oppfordre ungdommen til å ta en lang dusj og onanere slik at de roer seg. En miljøterapeut beskriver:

Om han skal onanere, så er det greit å gjøre det i dusjen. Det har vi veiledet han på, og det er noe han sier at han gjør også. Og det er også noe vi konfronterer han med, at det er greit. Når han er oppspilt noen ganger, så kan vi si litt på tull, og litt fordi det hjelper, skal ikke du ta deg en lang dusj. Når han har mye følelser inni seg, så kan det hjelpe å onanere.

Den normale seksualiteten det snakkes om på institusjonene handler i tillegg til onani og seksualitet innenfor en kjærlighetsrelasjon. Det å ramme inn seksualiteten til parforhold snakkes om som en forutsetning for å kunne inngå i nære relasjoner med andre, og utvikle et normalt følelsesliv. Målet for ungdommen er at de skal inngå i sunne relasjoner med andre. I refleksjoner om hva en miljøterapeut mener med det sunne, forteller hun at

Det er dårlig for helsen når man har seksuelle problemer. Det er ikke sunt å søke på pornografi, det er ikke sunt å begå seksuelle overgrep, det er ikke sunt å snakke om sex med mennesker man ikke kjenner eller å se pornofilmer. For da skjer det noe med deg som menneske når du gjør sånne ting og ser sånne ting. Man tuller ikke med seksualitet og følelser og ser på sånne ting, fordi da får en aldri oppleve det som er riktig kjærlighet. Vi må kople det opp mot hvem de vil bli og samfunnets normalitet. For å leve i samfunnet må en tilpasse seg for at det skal gå bra og en skal bli akseptert. Så kan man velge å drite i det, men det får konsekvenser.

Miljøterapeutene snakker om at det er ødeleggende for ungdom med seksuelle problemer å se på porno, og leke med følelser og seksualitet (Haga et al. 2007, s. 9). Miljøterapeuten snakker innenfor en diskurs om normal seksualitet som kjærlighetsrelasjoner (Burr 2003, s. 73, 109). En miljøterapeut forteller:

Man tuller ikke med seksualitet og følelser, spiller på følelser. Da får en aldri oppleve det som er riktig kjærlighet. Da kommer jo hele pakka igjen. Hva er meningen med

følelser og sex og det å ha noen nære. seksualitet er ikke en lek, det er noe fint og viktig. At en har bygget opp noe lenge. Da må vi begrense de om de overskrider og det blir usunt.

Flere miljøterapeuter forteller at ungdom som har gått over grensen seksuelt må ha tydelige grenser og enkle forståelsesrammer for hvordan seksualitet skal være. En miljøterapeut forteller at ” når alle ungdommer har sex uten at det betyr noe, så er sjansen der for at overgrep skjer, man kopler følelsene fra sexen, det er farlig”. Miljøterapeutenes forståelse av ungdomsseksualitet har klare paralleller til Giddens (1994, s. 44-53) beskrivelse av ungdommers seksualitet i dag. Han beskriver den rene relasjonen som tar utgangspunkt i at det ikke er noe mer i relasjonen enn det seksuelle, det seksuelle løsriveres fra andre forhold, seksualiteten løsriveres fra kjærlighetsrelasjonen. Mossige (2001, s. 35) skriver at selv om den rene relasjonen tar utgangspunkt i gjensidighet og samtykke fra begge parter, men det kan ha noe til felles med seksualitet som foregår under overgrep. Det har noe fragmentarisk ved seg, at følelser og handling skilles fra hverandre og det kan tenkes at det fragmentariske kan bidra til at ungdommer som er mer tilbøyelige til å akseptere sex uten samtykke i større grad enn de som ikke gjør det, også vil slutte mer opp om sex løsrevet fra en kjærlighetsrelasjon da det er mindre komplisert og det følelsesmessige er utelukket. Denne forståelsen likner på den jeg finner igjen hos miljøterapeutene i mitt materiale. Miljøterapeutenes forståelse av ønskelig seksualitet for ungdommen er at ungdommen skal tilnærme seg seksualitet gjennom relasjoner bygget på kjærlighet.

Miljøterapeutenes forståelser av normal seksualitet for ungdommene bygger altså på en forestilling om seksualitet som finner sted i kjærlighetsrelasjoner eller som onani alene. Miljøterapeutene besitter en makt ved å kunne definere den riktige kunnskapen, som griper inn i samspillet og praksisene med ungdommen (Egelund 1997, s. 122). Ovenfor ungdommene vil denne forståelsen representerer ”sannheten” som det forventes at ungdommen underordner seg.

Kapittel 6: Avsluttende diskusjon

Studien min belyser hvordan noen miljøterapeuter organiserer omsorgen for ungdommer som har vist en grenseoverskridende seksuell atferd og har begått overgrep.

Slik jeg har analysert materialet befinner omsorgsutøvelsen og meningsinnholdet i omsorg seg innenfor tre hoved diskurser. Den første er den familiære og hjemlige diskursen, med sine koder og normalitetsforståelser som beskrives som et mål for omsorgspraksisene, som det ideelle omsorgsarrangementet for ungdommene. Innenfor denne diskursen tilbys ungdommene subjektposisjoner som det lille barnet som har behov for omsorg for å bli moden nok til å klare å ta ansvar eller den omsorgssviktede men gode ungdommen som er behandlingsvillig og på mange måter som alle andre ungdommer. Omsorgspraksisene innenfor denne diskursen består av varme og nærhet, gode samtaler og respekt for hverandre.

Det andre diskursen som preger omsorgspraksisene er institusjonsdiskurser med miljøterapeutiske omsorgspraksiser preget av grenser og mulighet for maktutøvelse som ikke nødvendigvis er vanlig eller legitime i en familiær diskurs. Den institusjonelle diskursen spiller sammen med en tredje hoved diskurs som består av diskurser om grenseoverskridende seksualitet og overgrep. Disse forståelsene fører til omsorgspraksiser som er preget av og kontroll og overvåking av ungdommene, og et høyt fokus på sikkerhet. Ungdommen tilbys subjektposisjoner som farlige ungdommen som gjennom grenseoverskridende seksuelle handlinger er en fare for seg selv og andre som ikke ønsker å endre seg, eller som behandlingsvillige, men noe grenseløse ungdommen som må lære seg å forholde seg til andre gjennom å lære grenser. Omsorgspraksisene på institusjonene skifter mellom de ulike diskursene i møte med ungdommene, og skaper en tvetydighet i omsorgssituasjonen ved at det er flere uoverensstemmende verdigrunnlag som er gjeldende.

Et interessant funn i studien er at kontrollaspektet i miljøterapeutenes omsorgsutøvelse i liten grad er avhengig av hvilke subjektposisjoner ungdommene blir tilbydd. Alle ungdommene blir, uavhengig av miljøterapeutenes forståelse av atferdens alvorlighetsgrad, i stor grad kontrollert og overvåket. Det gjelder særlig i forholdt til ungdommens bevegelsesfrihet og muligheter til å sosialisere med andre. Miljøterapeutene forteller at hovedoppgaven deres er å sørge for at ungdommen ikke krenker andre seksuelt igjen, samtidig som deres mål om at ungdommen skal få et så godt og normalt liv som mulig. Selv om dette er gode mål for

miljøterapeutenes omsorg for ungdommene, skaper det dilemmaer er vanskelig å løse. Det store dilemmaet som er gjennomgående i alle intervjuene er hvordan ungdommene får mulighet til å utvikle seg mot det normale under så kontrollerte rammer.

Bekymringen for om ungdommen skal begå nye seksuelle overgrep og være seksuelt grenseoverskridende mot andre er sterkt tilstede. Når kontrollert og overvåking er en så stor del av omsorgspraksisene, må det sees på som en stor del av betingelsene for hvordan ungdommen får levd sitt liv. Ungdommene har kontakt med få andre mennesker enn miljøterapeutene, behandlere og nærmeste familie, og det samspillet ungdommene har med miljøterapeutene har stor påvirkning på hvordan ungdommene har mulighet til å utvikle seg, hvem de får mulighet til å være. De blir ”hyperreelle” som Järvinen and Mik-Meyer (2003, s. 16) beskriver. Det er både på grunn av at miljøterapeutene er en stor del av ungdommens liv, og makten miljøterapeutene besitter i sin rolle ovenfor ungdommen.

En annen utfordring i studien er at det kan virke som at særlig de farlige ungdommenes grenseoverskridende seksualitet noen ganger utfordrer miljøterapeutene i så stor grad at det er vanskelig å inngå i positivt samspill med dem. At ungdommene beskrives som slemme, at deres handlinger forstås som at ungdommen forsøker å være ”ekkel”, at miljøterapeuten opplever at ungdommen bare er en jobb som må gjennomføres, og at ungdommen blir avvist og utestengt fra samspill når de viser uønsket atferd, tyder på at utviklingsfremmende og positivt samspill i omsorgspraksisene kan være vanskelig. Det kan virke som at de stigmatiserte posisjonene og tabu som omfatter overgrepstematikk til tider fører til så sterke negative følelser hos miljøterapeutene at det påvirker deres oppgave som profesjonelle omsorgsgivere, å ta ansvar for at relasjonen med ungdommen er god. Utfordringer med problemkonstruksjonene, særlig i forholdt til de farlige ungdommene, er hvordan skal ungdommen klare å se seg selv som noe annet enn en potensiell overgriper, om de strukturelle rammene rundt ungdommen opprettholder stigmatiserte problemidentiteter. Klarer vi som profesjonelle å se ungdommen for noe annet enn en overgriper?

Hvordan kan vi tilrettelegge for at ungdommen får tilgang til gode utviklende omsorgspraksiser og andre, mer positive subjektposisjoner samtidig som ungdommen beskyttes fra å begå nye overgrep? Og hva slags følelsesavklaring har miljøterapeuter behov for i arbeid med grenseoverskridende seksualitet? Det er vanskelige problemstillinger som jeg ikke skal ta stilling til, men som kan være nyttig å utforske i videre studier.

Litteraturliste

- Backe-Hansen, Elisabeth. 2011. *Institusjonsplassering - siste utvei? : betydningen av barnevernsreformen fra 2004 for institusjonstilbudet*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Beauvoir, Simone de. 2000. *Det annet kjønn*. Oversatt av Bente Christensen. Oslo: Pax Forlag. Opprinnelig publisert som *Le deuxième sexe* (1949)
- Birkhaug, Per, Magne Mæhle, Geir Høstmark Nielsen, Eili Knudsen Ingnes, Helle Kleive, and Øystein Solberg. 2005. "Unge overgripere: En kartleggingsundersøkelse i Hordaland." *Tidsskrift for Norsk Psykologiforening* 42 (11):987-993.
- Broberg, Anders, Kjerstin Almqvist, Tomas Tjus, og Hilde Strømsnes. 2006. *Klinisk barnepsykologi: utvikling på avveier*. Bergen: Fagbokforlag.
- Burr, Vivien. 2003. *Social constructionism*. 2. Utg. London: Routledge.
- Davies, Bronwyn, and Rom Harré. 2001. "Positioning: The Discursive Production of selves." I *Discourse theory and practice : a reader*. Redigert av Margareth Wetherell Stephanie Taylor og Simeon J. Yates, 261-272. London: Sage.
- Egelund, Tine. 1997. "Beskyttelse af barndommen : socialforvaltningers risikovurdering og indgreb." København: Hans Reitzels forlag.
- Egelund, Tine. 2003. "'Farlige' forældre : den institutionelle konstruktion af dem, der afviger fra os." I *At skabe en klient*. Redigert av Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyer. København: Hans Reitzels Forlag.

- Epps, Kevin. 1997. "Developing a therapeutic environment for boys in secure settings who have sexually offended." I *Journal of Sexual Aggression* 3 (2):71-86. doi: 10.1080/13552609708413271.
- Ericsson, Kjersti. 1996. *Barnevern som samfunnsspeil*. Oslo: Pax forlag
- Ericsson, Kjersti. 1997. *Drift og dyd : kontrollen av jenter på femtitallet*. Oslo: Pax forlag
- Ericsson, Kjersti. 2009. *Samfunnets stebarn*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ericsson, Kjersti. 2013. "Når både offer og overgriper er barn – historier fra vår nære fortid (og nåtid?)." I *Sosiologi i dag* 43 (4):45-68.
- Foucault, Michel. 1999. *Seksualitetens historie : 1 : Viljen til viten*. Oversatt av Espen Shaanning. Oslo: EXIL. Opprinnelig publisert som *La volonté de savoir*
- Foucault, Michel 1999. *Diskursens orden: tiltredelsesforelesning holdt ved Collage de France 2. desember 1970*. Oversatt av Espen Schaanning. Oslo: Spartacus.
- Foucault, Michel. 1994. *Overvåkning og straff : det moderne fengsels historie*. Oversatt av Dag Østerberg. 2. utg. Oslo: Gyldendal. Opprinnelig publisert som *Surveiller et punir*.
- Garsjø, Olav. 2008. *Institusjonssosiologi : perspektiver på helse- og omsorgsinstitusjoner*. 2. utg. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Giddens, Anthony. 1994. *Intimitetens forandring : seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund*. Oversatt av Else Henneberg Pedersen. København: Reitzel. Opprinnelig publisert som *The transformation of intimacy*.
- Goffman, Erving. 1967. *Anstalt og menneske : den totale institution sosialt set*. Oversatt av Knud Eilskov. København: Paludan. Opprinnelig publisert som *Asylums*.

- Goffman, Erving. 2009. *Stigma : om afvigerens sociale identitet*. Oversatt av Brian Gooseman. 2. udg. Frederiksberg: Samfundslitteratur. Oprinnelig publisert som *Stigma notes on the management of spoiled identity*.
- Haga, Jorunn H., Karin Hildén, Siri Søftestad, and Margareth Bjørtvedt. 2007. "Unge overgripere i familiebehandling – Erfaringer fra det tverretatlige behandlingstilbudet TVERS i -Vest-Agder." *Fokus på familien* 35 (01):5-19.
- Hall, Stuart. 2001. "Foucault: Power, Knowledge and Discourse." I *Discourse theory and practice : a reader*, Redigert av Margareth Wetherell Stephanie Taylor og Simeon J. Yates, 72-82 London: Sage.
- Hennum, Nicole. 1997. *Den komplekse virkelighet : krise- og utredningsinstitusjoners tvetydige verden. NOVA-rapport (trykt utg.)* Vol. 11/1997. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Hennum, Nicole. 2002. "Kjærlighetens og autoritetens kulturelle koder : om å være mor og far for norsk ungdom." *NOVA-rapport (trykt utg.)* 19/02 Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Hennum, Nicole. 2005. "Grensesetting, makt og vold Fra en undersøkelse om relasjoner mellom foreldre og ungdom." *Nordisk sosialt arbeid* 25 (03):194-206.
- Haavind, Hanne. 1987. *Liten og stor: mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hanne Haavind. 2001. "Utvikling og deltakelse. Livsformsintervju som klinisk instrument med barn og unge." I *Det kliniske intervjuet*, Redigert av Michael Helge Rønnestad og Anna von der Lippe, 133-152. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Ingnæs, Eili Knudsen og Helle Kleive. 2011. *I møte med unge overgripere*. Oslo: Gyldendal akademisk.

- Jansen, Anne. 2011. "Young people in residential care : narrative engagement and processes of subjectivation." Doktorgrads avhandling, Universitetet i Oslo Psykologisk, institutt, Department of Psychology, Faculty of Social Sciences, University of Oslo.
- Jansen, Anne og Hanne Haavind. 2011. "'if only' and 'despite all'. Narrative Configurations among Youths living in Residential Care." *Narrative Inquiry* 1:68-87.
- Jon, Nina. 2007. *En skikkelig gutt. Arbeidet med en passende maskulinitet på Foldin verneskole 1953 – 1970*. Oslo: Unipub forlag.
- Jorunn, H. Haga, Hildén Karin, Søftestad Siri, and Bjørtvedt Margareth. 2007. "Unge overgripere i familiebehandling – Erfaringer fra det tverretatlige behandlingstilbudet TVERS i -Vest-Agder." *Fokus på familien* 35 (01):5-19.
- Järvinen, Margaretha, og Nanna Mik-Meyer. 2003. "Indledning : at skabe en klient." I *At skabe en klient* Redigert av Margaretha Järvinen og Nanna Mik-Meyer København: Hans Reitzels Forlag, 2003.
- Kjellgren, Cecilia. 2000. "Ungdomar som förgriper seg sexuelt." I *Personer som begår seksuelle overgrep mot barn. Forståelse, behandling og straff. Kunnskapsstatus og erfaringer fra de nordiske landene*. København: Nordisk Ministerråd.
- Kjellgren, Cecilia. 2009. "Adolescent sexual offending. Prevalence, risk factors and outcome ." Doktorgradsavhandling, Lund University, Faculty of Medicin Doctorial Dissertation, Lund University.
- Kongstad, Annalisa. 2007. "Unge der begår seksuelle overgrep. Litteraturgennemgang og diskusjon." Forskning gjennom justisministeriets forskningspulje, Københavns Universitet.
- Kruse, Anja Emilie. 2011. *Unge som begår seksuelle overgrep*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann. 2009. *Det kvalitative forskningsintervju*. Oversatt av Tone Margaret Anderssen og Johan Rygge. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Larsen, Erik. 2004. *Miljøterapi med barn og unge : organisasjonen som terapeut*. Oslo: Universitetsforlag
- Levin, Irene, and Jan Trost. 2005. *Hverdagsliv og samhandling : med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv*. Bergen: Fagbokforlaget
- Lorraine Green, Helen Masson. 2002. "Adolescents Who Sexually Abuse and Residential Accommodation: Issues of Risk and Vulnerability." *British Journal of social work* 32:149-168.
- Lov av 17. Juli 1992 nr. 15. *Lov om barneverntjenester (barnevernloven)*
- Mossige, Svein. 2001. *Ungdoms holdninger til seksuelle krenkelser og overgrep : ungdommers oppfatning av barn som legitime mål for seksuelle handlinger. NOVA-rapport (trykt utg.)* Vol. 16/2001. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Neumann, Cecilie Brasberg. 2012. "Omsorgsetikk i barnevernet. En refleksjon over det "nye" kjærlighetskravet til barnevernsarbeidere." *Sosiologi i dag* 42 (3-4):104-124.
- Neumann, Cecilie Brasberg. 2014. "Makt, omsorg og den profesjonelles ansvar." I *Motmæle*, Red. Redaktør. Oslo: Novus forlag.
- NOU. 2004:23. *Barnehjem og spesialskoler under lupen*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste, informasjonsforvaltningen.
- Nygren, Pär. 1997. *Profesjonelt barnevern som barneomsorg. Fra teori til verktøy*. Vol. 2. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Rich, Phil. 2011. *Understanding, assessing and rehabilitating juvenile sexual offenders*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & son.

- Rosenberg, Alexander. 2012. *Philosophy of social science*. New York: Westview Press.
- Schwartz, Ida. 2007. "Børneliv på døgninstitution : socialpædagogik på tværs af børns livssammenhænge." Doktorgradsavhandling, Institutt for Filosofi, Pædagogik og religionsstudier, Syddansk universitet.
- Seto, Michael C., Cecilia Kjellgren, Gisela Priebe, Carl Göran Svedin, Svein Mossige, and Niklas Långström. 2010. "Sexual coercion experience and sexually coercive behavior: A population study of Swedish and Norwegian male youth." *Child Maltreatment* 15 (3):219-228. doi: 10.1177/1077559510367937.
- Sletner, Rita, Voldtekstutvalget, and politidepartementet Norge Justis- og. 2008. *Fra ord til handling : bekjempelse av voldtekt krever handling : utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 1. september 2006 : avgitt til Justis- og politidepartementet 24. januar 2008. Norges offentlige utredninger (tidsskrift : trykt utg.)* Vol. NOU 2008:4. Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- Strange, Mimi. 2008. "Når børn og unge krænker." *Psykolog nyt* 2008 (21):3-9.
- Søftestad, Siri. 2005. *Seksuelle overgrep : fra privat avmakt til tverretattlig handlekraft*. Oslo: Universitetsforlag
- Søndergaard, Svend Nis. 2004. "Det får være grenser for grenser." *Fokus på familien* 32 (03):168-182.
- Sørhaug, Tian. 1992. "Kjærlighetens semantikk. Familiemønstre mot år 2000." *Fokus på familien* 1:3-23.
- Thomassen, Magdalene. 2006. *Vitenskap, kunnskap og praksis : innføring i vitenskapsfilosofi for helse- og sosialfag*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Tjelflaat, Torill. 2003. "Barneverninstitusjonen - En arena for omsorg?" I *Barn utenfor hjemmet. Flytting i barnevernets regi*, Redigert av Elisabeth Bakke-Hansen. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Ulvik, Oddbjørg Skjær. 2007. *Seinmoderne forsterfamilier. En kulturpsykologisk studie av barn og voksnes fortellinger*. Oslo: Unipub.

Widerberg, Karin, and Kari Bolstad. 2001. *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt : en alternativ lærebok*. Oversatt av Kari Bolstad. Oslo: Universitetsforlag. Opprinnelig publisert som *Kvalitativ forskning i praktiken*.

Winther Jørgensen, Marianne, and Louise Phillips. 1999. *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforl. Samfundslitteratur.

Wærnes, Kari. 1992 (1987). "On the rationality of care." I *Women and the state*, Redigert av Anne Showsack Sasson. London: Routledge.

Aakvaag, Gunnar C. 2008. *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag

Aase, Tor Halfdan, and Erik Fossåskaret. 2014. *Skapte virkeligheter : om produksjon og tolkning av kvalitative data.. 2. utg.* Oslo: Universitetsforlaget